

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 69

Adriana Cupcea
István Horváth

**ÎNTRE OPORTUNITĂȚI POLITICE
ȘI OSCILAȚII IDEOLOGICE.
LIMBA TĂTARĂ DIN DOBROGEA**

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2022

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 69

Autor: Adriana Cupcea - István Horváth

Titlu: *Între oportunități politice și oscilații ideologice. Limba tătară din Dobrogea*

■ Coordonator serie: Iulia Hossu, Horváth István

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2022

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Corectură: Anca Sârbu

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc – Tipoteka Labs

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu
punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

- ADRIANA CUPCEA este cercetător ISPMN. A obținut titlul de doctor în istorie, în cadrul Universității Babeș Bolyai din Cluj-Napoca. Cercetările sale se axează asupra musulmanilor din România și asupra construcției identităților moderne. Este co-autor al cărții „The Image of the Ottoman in the History Textbooks from Romania and Bosnia and Herzegovina in the Post-Communist Period”, Isis Press, Istanbul.

E-mail: adriana.tamasan@gmail.com

ADRIANA CUPCEA is a researcher at the Romanian Institute for Research on National Minorities in Cluj-Napoca. She holds a PhD in history 2009 from the Babeș-Bolyai University of Cluj Napoca. Her research interests focus on Muslims in Romania and the construction of modern identities. She is co-author of the book „The Image of the Ottoman in the History Textbooks from Romania and Bosnia and Herzegovina in the Post-Communist Period”, Isis Press, Istanbul.

E-mail: adriana.tamasan@gmail.com

- ISTVÁN HORVÁTH este profesor asociat la Universitatea Babeș-Bolyai și președinte al Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj. El publică studii și editează cărți despre migrația din România și migrația etnică.

E-mail: i.horvath@ispmn.gov.ro

ISTVÁN HORVÁTH associate profesor of the Babeș-Bolyai University in Cluj, head of the Romanian Institute for Research on National Minorities. Publishing articles and editing books on Romanian migration with a special focus on ethnic migration.

E-mail: i.horvath@ispmn.gov.ro

Rezumat

■ Obiectivul cercetării este analiza traiectoriei procesului de planificare lingvistică a tătarei după 1990, a felului în care statutul limbii tătare a evoluat în această perioadă din perspectiva legislației naționale, a sprijinului instituțional, a politicilor etnice și a orientărilor ideologice ale elitei tătare. Am identificat astfel factorii (ideologici, politici, istorici) care au declanșat pierderea limbii în comunitatea tătară, și care explică de ce într-un cadru legislativ care oferă posibilitatea pentru minoritățile naționale să își organizeze învățământ în limba maternă, tătarii nu au reușit în ultimele trei decenii să implementeze durabil în școli, nicio formă de învățământ organizat în limba tătară. În demersul explicativ al elementelor de declin legate de situația generală a limbii tătare în context geo-politic, am subliniat semnificația percepției Turciei, în contextul moștenirii imperiale otomane, ca stat-mamă alternativ pentru tătarii din Dobrogea, alături de rolul complex al religiei islamice în modelarea identităților locale. Am realizat atât o schiță istorică a limbii tătare, a inițiativelor de politică lingvistică în acest caz, dar și o radiografie statistică referitoare la limba tătară. Ultima parte a cercetării are un caracter prospectiv, oferind posibile modele de planificare lingvistică pentru limba tătară.

Analiza se bazează pe o metodologie combinată, a interviurilor semi-structurate cu membrii elitei religioase, politice și culturale tătare, cu analiza semantică a textelor publicate în presa tătară din România, dublate de observația participativă, reinterpretată din perspectiva documentelor de arhivă, legislative și a datelor statistice..

Abstract

■ The objective of this paper is to analyse the trajectory of process of minority language planning after 1990, how the status of Tatar language evolved in this period from the perspective of national legislation, of institutional support, of ethnic policies and ideological orientations of the Tatar elite, to identify the factors (ideological and political) which triggered the language loss in the Tatar community and which are explaining why in a country in which the legislative framework is offering the possibility for national minorities to organize the education in mother tongue, the Tatars failed for in the last three decades to promote the school education of Tatar language.

In outlying an explanation of a decline elements related to overall glotopolitical situation of the Tatar language, the significance of (in the context of Ottoman heritage) envisioning Turkey as an alternate kin state for Tatars, and the rather intricate place of the local Islam in shaping identities will be highlighted. The research includes both a historical sketch of the Tatar language and of language policy initiatives in this case, but also a statistical analysis regarding the Tatar language. The last part of the research is a prospective one, offering possible models of language planning for the Tatar language.

The analysis is based on a combined methodology semi-structured interviews with religious, political and cultural elites of Tatars, the semantic analysis of the texts published in the Tatar press in Romania, doubled by participative observation reinterpreted in the lights of various archive documents, legislation, statistical data.

Cuprins

Cadrul cercetării	■	5
Introducere	■	6
Problema limbii în ideologia mișcării naționale tătare din Crimeea și Dobrogea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	■	7
Societatea tătară și limba maternă	■	10
În contextul colonizării Dobrogei	■	10
În perioada comunistă	■	12
Limba tătară în contextul post-1990: obiective politice și influențe ideologice	■	14
Învățământul în limba tătară: fluctuații, inițiative, etape	■	17
Situația lingvistică actuală. Poziția tătarei din Dobrogea față de alte varietăți lingvistice ale limbii tătare	■	20
Dinamica populației și a vorbitorilor de tătară	■	23
Structura pe vârste	■	25
Concentrare și poziționare geografică	■	26
Continuum urban-rural	■	27
Situația lingvistică a populației tătare	■	28
Context instituțional dedicat cultivării și promovării limbii tătare	■	30
Planificare lingvistică	■	30
 BIBLIOGRAFIE:	■	 38

ÎNTRE OPORTUNITĂȚI POLITICE ȘI OSCILAȚII IDEOLOGICE. LIMBA TĂTARĂ DIN DOBROGEA

Cadrul cercetării

■ Cercetarea de față este rezultatul implicării autorilor, în calitate de cercetători, într-un demers administrativ de revitalizare a limbii tătare din Dobrogea. În august 2019 Departamentul pentru Relații Interetnice¹ a deschis un grup de lucru pentru revitalizarea limbii tătare prin educație, mai exact prin introducerea limbii tătare ca disciplină de studiu în sistemul public de învățământ (la nivel primar). Grupul de lucru a reunit specialiști ai Ministerului Educației din România, ai Departamentului pentru Relații Interetnice și ai Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. Contextul în care a fost inițiat proiectul este legat de recomandările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru aplicarea „Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare din România”, ca autoritățile române să dezvolte modele educaționale cuprinzătoare pentru predarea limbii tătare, în colaborare cu reprezentanții vorbitorilor limbii minoritare respective.

Participând la acest proces din partea Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, obiectivul nostru a fost analiza traiectoriei procesului de planificare lingvistică a tătarei după 1990, a felului în care statutul limbii tătare a evoluat în această perioadă din perspectiva legislației naționale, a sprijinului instituțional, a politicilor etnice și a orientărilor ideologice ale elitei tătare. Am identificat astfel factorii (ideologici, politici, istorici) care au declanșat pierderea limbii în comunitatea tătară și care explică de ce, într-un cadru legislativ care oferă posibilitatea pentru minoritățile naționale să își organizeze învățământ în limba maternă, tătarii nu au reușit în ultimele trei decenii să implementeze durabil în școli nicio formă de învățământ organizat în limba tătară.

În demersul explicativ al elementelor de declin legate de situația generală a limbii tătare în context geopolitic, am subliniat semnificația percepției Turciei, în contextul moștenirii imperiale otomane, ca stat-mamă alternativ pentru tătarii din Dobrogea, alături de rolul complex al religiei islamice în modelarea identităților locale. Am realizat atât o schiță istorică a limbii tătare, a inițiativelor de politică lingvistică în acest caz, dar și o radiografie statistică referitoare la limba tătară. Având în vedere că ultima parte a cercetării are un caracter prospectiv, oferind posibile modele de planificare lingvistică pentru limba tătară, studiul poate să constituie o sursă de documentație pentru politici publice.

Analiza se bazează pe o metodologie combinată, a interviurilor semistructurate cu membrii elitei religioase, politice și culturale tătare, cu analiza semantică a textelor publicate în presa tătară din România, dublate de observația participativă, reinterpretată din perspectiva documentelor de arhivă, legislative și a datelor statistice.

1 Structură specializată a Guvernului României care promovează drepturile aparținând minorităților tradiționale și dialogul intercultural în România.

Introducere

■ Tătarii reprezintă una dintre minoritățile etnice care trăiesc în România, alături de albanezi, armeni, bulgari, cehi, slovaci, ceangăi, croați, evrei, germani, greci, italieni, macedoneni, maghiari, polonezi, romi, ruși lipoveni, ruteni, sârbi, turci și ucraineni. Particularitatea tătarilor rezultă în primul rând din faptul că sunt o minoritate etnică fără stat-mamă, având în vedere că teritoriul de origine al tătarilor, Crimeea, a fost parte a Ucrainei până la anexarea de către Rusia în 2014. Totodată originile turcice situate în Asia Centrală, moștenirea otomană,² perioada de cinci decenii a regimului comunist în România, influența Turciei și asumarea de către acest stat a rolului de *kin-state* pentru tătari, post-1990, fac din aceștia un caz special. Cu toate acestea, constituind sub 1% din populația țării, 20.464 conform recensământului din 2011 (Recensământul Populației și al Locuințelor: 2011) și intrând în categoria minorităților reduse numeric, interesul pentru tătari a fost unul scăzut. Recent ei au atras atenția prin crearea unei situații fără precedent în istoria minorităților naționale în perioada postcomunistă, și anume pierderea, din cauza diviziunilor interne, a reprezentării în Parlament și astfel a finanțării de la bugetul de stat, atribuită prin acte normative tuturor organizațiilor minorităților naționale reprezentate în legislativul țării.³

Domeniul cel mai afectat în această situație este limba tătară. Aflată pe lista UNESCO a limbilor pe cale de dispariție, limba tătară din Dobrogea, regiunea unde este concentrată majoritatea comunității, nu beneficiază de nicio formă de învățământ organizat până în acest moment.

Deși conform legislației în domeniul educației era asigurat dreptul de a studia în limba maternă, regimul comunist nu a respectat prevederile legislative, ca în multe alte domenii scopul său fiind omogenizarea populației (Andreescu 2004: 8). Ultima formă de învățământ în limba tătară, Secția de Limba Tătară din cadrul Facultății de Limbi Orientale a Universității din București, a fost desființată în 1977, în timp ce literatura și publicațiile mass-media în limba maternă au dispărut în totalitate. Migrația urban-rural și procesele de urbanizare și industrializare au însemnat și în cazul tătarilor, ca în cazul tuturor comunităților tradiționale, o distrugere a nucleelor sociale de difuzare a culturii și implicit a limbii materne. Limba tătară a supraviețuit totuși în comunism, continuând să fie vorbită în comunitate, dar strict în contexte private sau sociale restrânse, în familie și în cadrul unor evenimente comunitare, laice sau religioase.

Recăștigarea dreptului la învățământul în limba maternă a avut loc abia după 1990, odată cu adoptarea noii Legi a educației din 1995, care prevedea reintroducerea învățământului în limbile minorităților naționale la toate nivelurile, formele și tipurile de învățământ (art. 118), pe baza cererilor venite din partea comunităților. În afară de garantarea dreptului de a se instrui în limba maternă, Legea Educației prevedea în articolul 121 obligativitatea asigurării pentru minoritățile naționale care frecventează școli cu predare în limba română, la cerere, ca discipline de studiu *limba și literatura maternă și istoria și tradițiile minorității naționale* respective (Chelaru 2017: 49). Astfel, în afară de elevii care se intruiesc în unități școlare cu predare în limba maternă, un important număr de elevi aparținând minorităților naționale aleg să se înscrie în școli cu predare în limba română, studiind limba maternă la cerere (Andreescu 2004: 17). Este vorba despre elevi provenind în special din rândul minorităților mai reduse ca număr (Andreescu 2004: 7), aceste minorități fiind principalele beneficiare ale acestui tip de program pentru învățarea limbii materne.

În ciuda obstacolelor specifice reconstrucției învățământului în limba maternă în cazul minorităților mici, ca dificultățile de constituire a grupelor de elevi pentru studiul limbii materne, numărul insuficient de cadre didactice cu studii de specialitate și lipsa manualelor, cea mai mare parte a minorităților mici au valorificat noul context legislativ favorabil, post-1990, adaptând formele de învățământ permise prin lege în funcție de necesitățile, cererile și profilul demografic și al distribuției geografice specific fiecărei minorități.

2 Protectoratul otoman asupra Hanatului Crimeii instituit în 1475, și apoi emigrarea religioasă a tătarilor crimeeni înspre teritoriile otomane, după anexarea țaristă din 1783, formarea elitei tătare interbelice în spiritul culturii și al limbii turce constituie argumentele istorice și culturale ale moștenirii otomane a tătarilor.

3 Conform legii, sunt considerate minorități naționale acele grupuri de persoane de altă naționalitate decât cea română ale căror organizații, constituite legale, sunt membre ale Consiliului Minorităților Naționale și ai căror reprezentanți au obținut în urma alegerilor parlamentare mandate în Camera Deputaților (Mohácssek 2009:7).

Unele dintre ele au reușit constituirea unui învățământ cu predare în limba maternă, înființat la cererea acestor comunități, ca în cazul germanilor, cehilor, slovacilor, ucrainenilor. Alte minorități, ca și croații, au optat pentru un sistem de învățământ cu predare parțială în limba maternă, sistem în care copiii minoritari studiază și în limba română, și în limba minoritară. În anumite cazuri sistemul parțial funcționează în paralel cu studierea limbii materne în cadrul sistemului de învățământ în limba română, cum este cazul turcilor. Alături de aceștia, minorități ca bulgarii, grecii, polonezii, rușii lipoveni studiază limba maternă în școlile publice, pe baza cererilor părinților (Andreescu 2004: 4, 18). În acest peisaj al învățământului în limbile minorităților naționale din România, tătarii nu au până în prezent nicio formă de învățământ în limba maternă, fiind angrenați încă din anii '90, în baza componentei turco-islamice a identității lor, în sistemul de învățământ în limba turcă.

Problema limbii în ideologia mișcării naționale tătare din Crimeea și Dobrogea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

■ Conviețuirea de secole cu turcii în regiunea Dobrogei și nucleul identitar comun reprezentat de apartenența la lumea turcică, atât a tătarilor, cât și a turcilor, au reprezentat și reprezintă în continuare punctul de coeziune între cele două comunități prin toate elementele pe care le implică: liantul religios și cultural reprezentat de Islam, obiceiurile decurse din această religie și originile turcice comune, și nu în ultimul rând situarea limbilor materne vorbite de cele două minorități în aceeași familie a limbilor turcice.

Dincolo de argumentul istoric și cultural, centralitatea componentei turco-islamice în identitatea tătara din Dobrogea are un fundament ideologic. Este vorba despre mișcarea națională tătara de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a cărei ideologie a constituit un punct de referință în formularea programelor politice de către elita tătara care și-a asumat la acea vreme conducerea comunității și implicit problema învățământului în limba maternă.

Astfel, având ca referință cronologică sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, am analizat într-o abordare diacronică și comparativă ceea ce a însemnat identitatea tătara și care a fost viziunea asupra limbii materne în cadrul discursului naționaliștilor tătari din Crimeea și din Dobrogea.

Intervalul cronologic selectat este relevant deoarece în această perioadă, în Crimeea, teritoriul de origine al tătarilor, aflat din 1783 sub administrație țaristă, s-a conturat o mișcare națională inițiată într-o primă fază de profesorul și publicistul tatar Ismail Gaspıralı. Considerând rusificarea un pericol iminent pentru tătarii crimeeni, el a propus contracararea asimilării etnice și religioase a tătarilor printr-o reformă de modernizare a societății islamice tătare și o apropiere de popoarele turcice din Imperiul Țarist, asumându-și astfel o puternică bază ideologică panturcică a mișcării sale. Din moment ce popoarele turcice din Imperiul Rus nu reprezentau o contingentă geografică, Gaspıralı, având în vedere similaritățile limbilor turcice vorbite de aceste popoare, a propus ca elementul lingvistic să constituie un câmp comun, de uniune și de apropiere culturală a lumii turcice țariste. În acest scop Gaspıralı și-a concentrat activitatea pe trei domenii principale: educația, reforma lingvistică și jurnalismul (Landau 1995: 9)

Prin intermediul ziarului mișcării, *Terçuman* („Traducătorul”), lansat în 1883, el a militat pentru modernizarea Islamului⁴ și pentru egalitatea femeilor musulmane din Imperiul Țarist, pentru crearea unei limbi turcice unice folosite în presă și formarea unei elite turce educate care să unească intelectualii din Imperiul Rus și Imperiul Otoman. Ideologia elaborată de el sub influența panslavismului a fost o

4 Modernizarea Islamului propusă de Gaspıralı viza în primul rând reforma sistemului de învățământ dominat de conservatorismul clericilor religioși. El a propus un sistem de învățământ bazat pe o nouă metodă de predare, *usul-u cedit* (noua metoda), care avea la bază ideea laicizării educației. Kemal Karpat considera că acest tip de educație a contribuit la formarea unei conștiințe islamice a tătarilor, dând Islamului noi funcții, în principal aceea de sursă a identității naționale seculare (Karpat 2001).

combinație de panturcism și panislamism, proclamând turcismul (*türkçülük*) ca un atribut și o categorie căreia îi aparțineau toate poparele turcice (Fisher 1978: 102).

În plan local mișcarea sa de reformă a fost îndreptată pe de o parte împotriva asimilării venite din partea autorităților ruse, iar pe de altă parte înspre anihilarea influenței în societate a clerului musulman tradițional, al cărui conservatorism facilita, în opinia intelectualilor, rusificarea societății tătare (Fisher 1978: 94).

Observând faptul că intelectualii tătari erau mai fluenți în limba rusă și în limba franceză decât în propria limbă maternă, și că cea mai mare parte a curriculei școlilor tătare era formată din discipline religioase care erau predate în limba arabă, Gaspıralı a propus introducerea unui nou sistem de educație (*usul-i cedit*), laicizat, pe care a început să îl pună în practică în 1884, în calitatea sa de edil al orașului Bahçesary, în școlile tătare din acest oraș crimeean. Curricula noului sistem îmbina obiectele de studiu tradiționale precum studiul Coranului și fundamentele Legii Islamice *Sharia*, predate în limba arabă, cu noi obiecte de studiu ca geografia, matematica, istoria, care erau predate în noua limbă turcă (Fisher 1978: 102), practic o versiune modificată a limbii tătare crimeene (Landau 1995: 10). Accentul pus pe limbă, atât în cadrul noului sistem de educație, cât în paginile publicației *Terçuman*, nu a fost accidental, deoarece limba era elementul prioritar pentru crearea uniunii culturale a popoarelor turcice din Rusia țaristă, sub protecția spirituală a Imperiului Otoman. Întrucât diferențele dintre dialectele turcice constau în principal în variații de vocabular, Gaspıralı și discipolii săi au purificat practic limba turcă de elementele de origine rusă, arabă și persană și le-au înlocuit cu cuvinte de origine turcică, folosite în limba turcă din Imperiul Otoman (turco-osmana). Rezultatul a fost o limbă între otomană, turcă și tătară, un hibrid numit limba comună (*Lisan-i-umumi*) (Landau 1995: 10), cu care popoarele turcice din Imperiul Țarist, și nu numai, au intrat în contact prin intermediul ziarului *Terçuman*. Limba în care erau scrise materialele publicate în acest jurnal putea fi înțeleasă de cititorii dintr-un spațiu geografic larg, care cuprindea Turcia, Caucaz, Asia Centrală, Turkmenistan, Turkestan și regiunea Volgăi (Fisher 1978: 102). Cu toate acestea, ideea unității lingvistice a lui Gaspıralı nu a avut o finalitate deși a câștigat o mare popularitate în rândul popoarelor turcice din Imperiul Țarist, cât și din Imperiul Otoman.

Politica lingvistică și în general ideile lui Gaspıralı au fost continuate de Junii Tătari,⁵ care au reprezentat cea de-a doua etapă a mișcării naționale tătare, formată în contextul revoluției ruse antițariste din 1905. Situându-se în linia socialismului rus (menșevic), în paralel ei au păstrat ideea unității lumii turco-musulmane, pe care o vedeau ca o componentă a identității naționale tătare (Kırımlı 1996: 86). Însă spre deosebire de predecesorul lor, ei au propus înlocuirea termenului *türkçülük* cu *tatarcilik* (tatarism?) (Fisher 1978: 107). Discursul lor a pus accent în primul rând pe problemele societății tătare (educația masei, conservatorismul clericilor, reforma agrară) și pe crearea unei conștiințe naționale tătare (Kırımlı 1996: 77, 83, 85), prin eliberarea națională, politică și socială a Crimeii (Fisher 1978: 103). Cu toate acestea, ei au menținut în paralel ideea unității lumii turco-musulmane (Kırımlı 1996: 86), continuând să folosească drept mijloc de comunicare scrisă turca otomană a lui Gaspıralı. Într-unul dintre articolele ziarului lor *Vatan Hâdimi* („Slujitorul patriei”) se arată că problema limbii este sursa primară a unității și a uniunii (popoarelor turcice), că sângele, originile, tradițiile, valorile morale ale acestora sunt aceleași, motiv pentru care limba pe care o folosesc trebuie să fie aceeași, ca o baza a uniunii lumii turco-islamice (Kırımlı 1996: 87).

Deși componenta lingvistică a avut un rol esențial în cadrul ideologiei naționale tătare, în cea de-a treia etapă a sa, între 1907 și 1917, a transformării în mișcare politică, accentul a fost pus din ce în ce mai mult pe componenta teritorială și pe formularea unor obiective politice concrete în aceste sens.

Constituit după 1907, în jurul unor tineri tătari cu studii la Istanbul, influențați de ideile lui İsmail Gaspıralı și ale Junilor Turci din Imperiul Otoman, scopul acestui grup de intelectuali era eliberarea Crimeii de sub regimul autocratic țarist și declararea independenței. În această perioadă teritoriul primește rolul central în discursul naționaliștilor tătari. Valorificând simboluri din istoria Hanatului Crimeii, ca steagul albastru sau *Kurultay*-ul,⁶ ei au invocat Hanatul Crimeii ca entitate politică și teritorială care legitima dreptul istoric al tătarilor asupra Crimeii și care urma să stea la baza viitorului stat-națiune tătar. La fel ca

5 Denumirea de Juni Tătari este o paralelă a celei de Juni Turci, folosită de mișcarea reformatoare antiabsolutist de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX din Imperiul Otoman. Sintagma Juni Tătari nu a fost o autotitlatură, ci a fost atribuită de autoritățile ruse intelectualilor naționaliști tătari, după 1905 (Kırımlı 1996: 73).

6 Denumirea de Kurultay a fost folosită în perioada hanatului Crimeii pentru a desemna adunarea reprezentativă locală.

Junii Tătari, au invocat principiul *tatarçılık* (*tatarism*) în locul conceptului *türkçülük* promovat de Gaspıralı (Fisher 1978: 107), axându-se foarte mult după începerea Primului Război Mondial pe lupta pentru autodeterminare, susținând într-un cadru mai larg dreptul popoarelor turcice din Imperiul Țarist la autodeterminare. În 1917, în perioada Revoluției Ruse (martie – mai 1917) mișcarea națională din Crimeea a trecut prin mai multe faze, ținând autonomia culturală, apoi autonomia teritorială, pentru a viza la sfârșitul anului 1917 independența teritorială (Fisher 1978: 112).

În Dobrogea, în această perioadă a avut loc același proces de construcție a identității naționale, în strânsă legătură cu evoluțiile care aveau loc în Crimeea. Unii intelectuali tătari din Dobrogea au fost implicați activ în mișcarea națională tătară atât pe teritoriul Crimeii, cât și în Dobrogea. Poetul Memet Nyiazi (1878-1931)⁷ sau avocatul Müstecep Fazıl Ülküsal (1899-1996) au călătorit de mai multe ori succesiv în Crimeea, la studii, sau stabilindu-se acolo pentru anumite perioade în scopuri profesionale, timp în care au intrat în contact direct cu liderii naționaliști tătari, cu ideologia lor, și s-au implicat activ în acțiunile lor. În apropierea Revoluției Ruse din 1917 contactele între comunitățile tătare din Dobrogea și Crimeea deveniseră permanente, prin intermediul liderilor din cele două teritorii, iar ziarul înființat de Gaspıralı, *Terçuman*, circula cu frecvență în rândul elitei tătare dobrogene.

Crearea în 1917 a unei republici independente tătare în Crimeea, pe fondul prăbușirii Imperiului Rus, desființată în cele din urmă sub presiunea bolșevică în anul 1918, a reprezentat și reprezintă și azi pentru mulți tătari crimeeni, inclusiv pentru cei dobrogeni, conștienți istoric și politic, singura perioadă din 1783 încoace în care dorințele naționale au devenit realitate. Elitele politice dobrogene, ca de altfel majoritatea populației tătare, au primit cu entuziasm crearea statului independent al Crimeii. Mulți tătari au emigrat în Crimeea, participând activ la evenimente, și au sprijinit totodată pe plan financiar, organizatoric, propagandistic și politico-diplomatic revoluția națională din cadrul noului stat (Fisher 1978: 120; Oberländer Târnoveau; Volker 2005: 50-51).

Așa cum reiese din opera publicistică a celor doi lideri, Nyiazi și Ülküsal, după 1907, în consonanță cu evoluțiile ideologice din Crimeea, discursul elitei tătare dobrogene s-a centrat pe ideea de națiune, pe idealul creării unui stat independent tătar, componenta teritorială devenind, începând cu această perioadă, nucleul identității naționale tătare crimeene și implicit al celei dobrogene. Tema este centrală atât literaturii culte tătare din Dobrogea,⁸ dar și celei populare, și discursurilor politice publicate în revista *Emel* („Idealul”),⁹ organul de presă oficial al mișcării naționale tătare din Dobrogea, fondat în 1930.

Limba nu se regăsește explicit ca temă în programul politic sau în discursul național al elitelor tătare dobrogene, decât dacă o considerăm implicită identității etnice naționale. Turco-osmana, elaborată de Gaspıralı la nivelul de utilizare în cultura scrisă, a avut un impact diminuat în comparație cu cel al ideilor lui reformatoare asupra discursului mișcării naționale tătare din Dobrogea.

Spre exemplu, Mehmet Niyazi, care era și profesor de limba turcă, a scris poezii atât în limba tătară, cât și în limba turcă. Ceea ce este de notat este că atunci când a scris poezii cu teme naționale (Crimeea, etnia tătară), a folosit doar limba tătară din Dobrogea, adică dialectul *şol*. Ülküsal își scria cărțile și articolele de istorie și cultură în limba turcă, folosind limba tătară în cazul unor culegeri de folclor. În același timp materialele cu conținut cultural-politic din revista *Emel* („Idealul”) erau scrise în limba turcă, în timp ce limba tătară se regăsește în paginile dedicate literaturii tătare. Pe măsură ce mișcarea națională din Crimeea a căpătat un caracter politic și naționalistii tătari din Crimeea nu au mai avut ca obiectiv principal unificarea limbii, ci autonomia culturală și în cele din urmă crearea unui stat tătar independent, liderii tătării dobrogeni au urmat direcția lor ideologică.

7 *Ibidem*.

8 Vezi Mehmet Niyazi, *Olımsız Şiirler (Poeme Nemuritoare)*, NewLine, 2007; Necip Hacı Fazıl, *Kırım-Crimeea*, Ex Ponto, 2002.

9 Revista *Emel* („Idealul”) avea ca scop militarea pentru idealul național, crearea unui stat independent tătar crimeean. Pornind de la grupul de intelectuali tătari, coagulat în jurul acestei reviste și urmând linia ideologică a acesteia, în a doua jumătate a anilor '30 aceștia înființează *Comitetul pentru Eliberarea Crimeii*. Revista a constituit atât nucleul manifestărilor organizate de Comitetul din Bazargic, cât și sursa de inspirație și coordonare pentru crearea în multe dintre satele tătarești dobrogene a unor organizații cu caracter naționalist. Una dintre acestea a fost și cea din comuna Tătaru (Azaplar), condusă de fratele lui Ülküsal, Necip Hacı Fazıl. Până în anul 1943 toate aceste organizații, inclusiv cea centrală, cu sediul la Bazargic, au avut un caracter cultural, literar și etnic, manifestările acestora concentrându-se în general către organizarea unor spectacole, conferințe, dezvelirea unor monumente (Becmambet 2010: 132-133), toate având scopul transmiterii ideilor naționaliste în rândul populației tătare dobrogene.

După desființarea Republicii Independente Tătare de către bolșevici, în 1918, și emigrarea liderilor naționaliști tătari din Crimeea în Imperiul Otoman, centrul de coordonare al acestei mișcări a devenit Istanbulul, prin intermediul liderilor tătari aflați în exil. Între aceștia și tătarii din Dobrogea au existat o comunicare permanentă și un schimb de idei permanent,¹⁰ iar faptul că Imperiul Otoman (Republica Turcia după 1923) a devenit în noul context statul protector al tătarilor crimeeni a facilitat și a stimulat folosirea limbii turce, cel puțin în cultura scrisă.

Societatea tătară și limba maternă

În contextul colonizării Dobrogei

După integrarea Dobrogei de Nord în România, fosta provincie otomană a fost supusă unui regim administrativ distinct, prin adoptarea *Legii de organizare a Dobrogei* din 1880,¹¹ care norma un tip local de cetățenie pentru dobrogeni, conform căruia le erau garantate anumite drepturi și libertăți civile, dar le era negată participarea politică și dreptul de a deține proprietăți în afara Dobrogei. În efortul de integrare a Dobrogei în România, autoritățile române au parcurs ca pas intermediar ceea ce istoricul Constantin Iordachi numește o colonizare interioară a provinciei multietnice, postotomane. Afirmția este susținută prin argumente ca organizarea, bazată pe un statut administrativ distinct și pe o centralizare excesivă, pe o colonizare etnică intensă și pe dezvoltarea economică regională inegală, ca răspuns la nevoile metropolei (Iordachi 2002: 168, 169).

Gyorgy Lederer și Constantin Iordachi vorbesc despre un proces de dezislamizare a Dobrogei în această perioadă, afirmație susținută în primul rând de schimbările majore din compoziția etnică a Dobrogei. Aceste schimbări au afectat dramatic statutul turcilor și al tătarilor musulmani, care constituiau grupul etnic predominant înainte de 1878. Musulmanii dobrogeni, tătari și turci deopotrivă, trăiau în proporție de 85% în mediul rural și practicau agricultura și creșterea animalelor. În momentul integrării Dobrogei în România nu exista o mișcare națională, cea tătară fiind abia la început și în Crimeea. Prin urmare intelectualii lor au susținut ideea integrării lor în cadrul noului stat creștin. Legea din 1880 le acorda o serie de drepturi ca minoritate religioasă: salarii pentru personalul religios (art. 17), Seminarul Musulman din Babadag, ulterior din Medgidia, singura instituție care pregătea personalul clerical, a devenit susținut financiar de stat (art. 21). De asemenea s-au stabilit tribunale religioase separate pentru musulmani, iar în ce privește recrutarea lor în armată s-au format regimente separate cu uniforme musulmane tradiționale și cu respectarea obiceiurilor alimentare religioase (art. 68). O mare parte însă nu au reușit să se adapteze structurii unui stat-națiune creștin. Acomodați sistemului sociopolitic și economic otoman, o mare parte dintre ei au preferat emigrarea spre Imperiul Otoman, iar după 1923 spre Republica Turcia. Dezislamizarea menționată de Lederer și Iordachi se referă în mare parte la schimbarea compoziției etnice a Dobrogei. Dacă înainte de trecerea sub administrația României populația provinciei era majoritar musulmană,¹² recensământul din 1912 indică în regiune o populație românească majoritară de 216.425, reprezentând 56,9% din totalul populației, de 368.189, 51.149 bulgari (13,4%), turcii și tătarii situându-se în mai puțin de trei decenii pe locul al treilea, cu o cifră de 41.442, reprezentând 10,8% (Iordachi

10 Prin organizarea unor conferințe deschise, publicarea unor ziare sau reviste.

11 Conform *Legii de organizare a Dobrogei* din 1880, toți cetățenii Dobrogei care în aprilie 1877 aveau statutul de cetățeni otomani deveneau cetățeni români, deși prin această lege, cunoscută și sub denumirea de Constituția Dobrogei, li se acordau anumite drepturi și libertăți civile, ca dreptul de a fi numiți în funcții publice, indiferent de religie și origini, libertatea educației, a conștiinței și a religiei.

12 Războiul din 1877-1878 a provocat o considerabilă emigrație musulmană din provincie, estimată la 90.000 de persoane. Astfel cifrele referitoare la populația musulmană diferă substanțial, unii autori estimează 134.662 de musulmani și 87.900 de creștini în Dobrogea în 1879, în vreme ce alții dau cifrele de 56.000 de musulmani și 54.726 de creștini. Conform surselor oficiale românești, în 1879 în Dobrogea cele mai numeroase grupuri etnice erau turcii și tătarii, care împreună numărau 32.033 de persoane, în vreme ce românii erau 31.177, iar bulgarii, 28.715, dintr-un număr total de 106.943 (vezi Iordachi 2002: 8).

2002: 36-38). La recensământul din 1930, în Dobrogea au fost înregistrați 180.488 de musulmani¹³ care reprezentau 22,1% din populația totală a provinciei, de 815.475.¹⁴ Dintre aceștia, cei mai mulți erau înregistrați în cele două județe din Cadrilater care reveniseră României în 1913, Durostor, cu 95.289¹⁵ de musulmani, și Caliacra, cu 47.067,¹⁶ în timp ce în județele Dobrogei de Nord, Constanța și Tulcea, erau înregistrați 33.039,¹⁷ respectiv 5.093¹⁸ de musulmani. Dintre aceștia, 150.773 erau turci¹⁹ și 22.092 tătari,²⁰ adică 18,5%,²¹ respectiv 2,7%²² din populația provinciei, după români (44,2%)²³ și bulgari (22,7%),²⁴ care constituiau acum cele mai numeroase grupuri etnice din punct de vedere demografic.

Procesul de colonizare a determinat modificări nu doar la nivelul compoziției etnice a provinciei și în același timp a afectat modelul proprietății funciare al provinciei. Prin completarea *Legii din 1880* cu *Legea asupra proprietății imobiliare din Dobrogea* din 1882, avea loc transformarea proprietății condiționale otomane asupra terenurilor agricole în proprietate capitalistă. Această reorganizare funciară i-a dezavantajat pe turci și tătari, care reprezentau comunitatea care deținea cel mai mult pământ în provincie, adică 50% din totalul terenurilor arabile (175.075 de hectare), urmați de români și bulgari, fiecare grup etnic posedând aproximativ 23% din terenurile agricole.²⁵ Această repartitie a fost radical modificată, astfel încât în 1905 românii constituiau principalii proprietari, cu o proporție de 63% a terenurilor arabile, în vreme ce proporția deținută de turci și tătari a scăzut la 7% (Iordachi 2002: 186).

Dincolo de probleme ca omiterea din procesul de împrăștiere²⁶ sau stabilirea unor impozite ridicate și imposibilitatea plății acestora (Ekrem 1994: 128), reglementarea proprietății, parcelarea și vânzarea terenurilor au modificat aspectele generale ale modului tradițional de viață musulman în provincie, în primul rând prin reducerea spațiului necesar creșterii animalelor, dar și a terenurilor arabile avute la dispoziție. Astfel comunitățile turce și tătare, formate inițial din țăranii, crescători de animale și agricultori, în proporție de 85% au cunoscut o creștere treptată a numărului de argați, muncitori portuari, mici comercianți și meșteșugari după 1880 (Limona 2009: 48).

După instalarea administrației române, Dobrogea a devenit în scurt timp obiectul studiilor de cercetare pentru numeroși geografi, etnografi, agronomi sau economiști,²⁷ care aveau ca scop final elaborarea unor planuri de organizare economică a provinciei. Din păcate studiile lor, deși au surprins aspecte etnografice și sociale, situația lingvistică a unei populații ca tătarii, fostă *reaya*²⁸ a Imperiului Otoman, nu a intrat în preocupările cercetătorilor de la începutul secolului XX, astfel încât datele statistice cu privire la situația lingvistică a provinciei și implicit a comunității tătare se regăsesc exclusiv în sursele statistice oficiale.

Totuși unele dintre studiile acestor cercetători, ca cele ale sociologului L. P. Marcu, desfășurate între anii 1920 și 1960 în comunități rurale de tătari din Dobrogea, sau succinte descrieri etnografice ale lui I. Dumitrescu Frasin,²⁹ învățător la școala românească din satul de tătari Pervelia la începutul anilor '20, alături de singura lucrare biografică a comunității din acea perioadă, aparținând lui Mășteșep

13 Institutul Central de Statistică, *Anuarul Statistic al României 1939-1940*, M.O. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 71.

14 *Ibidem*, p. 46.

15 *Ibidem*, p. 71.

16 *Ibidem*.

17 *Ibidem*.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, p. 59.

20 *Ibidem*.

21 *Ibidem*, p. 62.

22 *Ibidem*.

23 *Ibidem*.

24 *Ibidem*.

25 Vezi Iordachi 2002: 186. (Cifrele sunt preluate de Constantin Iordachi din M. Stanciu, V. Ciorbea, Aspecte ale problemei agrare în Dobrogea la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. *Anuarul Institutului A. D. Xenopol* Iași, nr. 17, 1980.)

26 Vezi *Revista Musulmanilor Dobrogeni*, an I, nr. 4, 1928, p. 4.

27 De exemplu: Ion Ionescu de la Brad, Excursiune agricolă în Dobrogea în anul 1850. *Analele Dobrogei*, an III, nr. 1. Editura Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1922; Arbore P. Alexandru, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice (Din epoca turcească până la 1913)*, Editura Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1938; Idem, *Din Etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătariilor și turcilor din Dobrogea*. Editura Tipografiei Curtii Regale, București, 1920.

28 *Reaya* este o clasă socială în cadrul societății otomane (clasa de jos, plătitore de biruri).

29 I. Dumitrescu Frasin, Însemnări despre tătarii din satul Pervelia, comuna Tătlăgeac. *Analele Dobrogei*, I, 1920, 154-177, și După șapte ani (Tătarii din Moșneni-Pervelia). *Analele Dobrogei*, X, 1929, 156-159.

Ülküsal, toate aceste surse alcătuiesc o frescă socială a societății tătărești de la începutul secolului XX, care nuanțează cifrele statistice, explicând indirect mecanismele de reproducere a identității lingvistice tătare specifice pentru acea perioadă.

Uneori exprimându-se prin prisma unei viziuni orientaliste (Arbore 1938: 264), autorii de la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX îi descriau pe tătari ca formând o societate preponderent rurală, ghidată în sfera socială de prevederile Legii Islamice *Sharia*. Modul de viață tradițional de la începutul secolului XX, axat pe ocupații ca agricultura și creșterea animalelor, și respectarea tradițiilor religioase au facilitat menținerea, chiar și pe fondul procesului de colonizare și al trecerii la proprietatea individuală, în contextul *Legii funciare din 1882*, a unei structuri sociale conservatoare.

Conform datelor înregistrate la recensământul din 1930, în Dobrogea erau 183.018³⁰ vorbitori de limba tătară și limba turcă, înregistrați împreună, reprezentând 22,4% din totalul provinciei de 815.475.³¹ Cea mai mare parte a acestor vorbitori au fost înregistrați în județele din Cadrilater, 94.134 în Durostor și 50.525 în Caliacra,³² urmate de județele Constanța și Tulcea, cu 33.414, respectiv 4.945 vorbitori de limbă turcă și tătară.³³ Deși nu avem date explicite cu privire la cunoașterea limbii române de către tătari, aceeași sursă statistică din 1930 arată că în Dobrogea, din numărul total al locuitorilor cu altă limbă maternă decât cea română, de 446.078,³⁴ categorie în care intrau și etnicii tătari, doar aproximativ jumătate, 47% (211.261),³⁵ vorbeau limba română.

Ipoieza pe care o putem formula pe baza datelor statistice, că un număr infim al tătarilor cunoștea în 1930 limba română, este completată de frescele sociale desprinse din relatările biografice ale lui Ülküsal. Acesta descrie folosirea exclusivă în anii '20-'30 a limbii materne tătare în raporturile sociale zilnice, aceasta fiind învățată în multiple cazuri de către coloniștii români care se așezau în satele preponderent tătărești (Ülküsal 2018: 17). Tot Ülküsal, memorând lecțiile de limba turcă în familie (Ülküsal 2018: 14), la care aveau acces doar tătarii provenind din familiile de mici intelectuali (imami, învățători), reliefează statutul de limbă cultă pe care îl avea turca în societatea tătară. Acest statut, moștenit din perioada otomană, se reflecta și în sistemul de învățământ pentru musulmani, în cadrul căruia, în afara *Seminarului Musulman de la Medgidia*, mai existau școli primare (*mekteb-i subyan*) și gimnazii (*ruştiye*) (Omer 2017: 63), în care se predau religia islamică și limba turcă. Limba tătară nu se regăsea în programa acestor școli, rămânând la statutul de limbă nativă a microsocietăților tătărești, răspândite cu preponderență în mediul rural dobrogean.

În perioada comunistă

Situația a continuat până la începutul perioadei comuniste, când regimul comunist a decis, în 1948, introducerea învățământului în limba tătară, într-un demers artificial, pur politic și propagandistic. Deși prima Constituție comunistă a României, din 1948, declara dreptul naționalităților conlocuitoare de a fi instruite la toate nivelurile în limba maternă, regimul comunist nu a respectat legislația în domeniul educației, ca în multe alte domenii, scopul său fiind omogenizarea populației (Prisacariu 2010: 117) și în cele din urmă asimilarea minorităților. Astfel, una dintre strategiile puse în aplicare de autoritățile comuniste pentru a submina tradiția învățământului în limba turcă a fost aceea a unei scindări, prin crearea alături de școlile turcești a unor școli tătărești. În acestea din urmă însă nu se preda limba tătară crimeeană vorbită în Dobrogea, ci s-a experimentat învățarea în dialectul tătar importat din Republica Socialistă Autonomă Tătară Kazan, din URSS, prin aducerea unor manuale și cărți de literatură din această republică (Ibram 1998: 178). Inițiativa autorităților comuniste a fost, așa cum am spus, una pur propagandistică, fără un efect constructiv asupra comunității tătare, deoarece manualele importate erau în scriere chirilică, în vreme ce tătarii dobrogeni, la fel ca turcii dobrogeni, foloseau alfabetul latin, preluat sub influența reformelor din Turcia ale lui Mustafa Kemal Atatürk.

30 Institutul Central de Statistică, *Anuarul Statistic al României 1939-1940*, M.O. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 65.

31 *Ibidem*, p. 46.

32 *Ibidem*, p. 65.

33 *Ibidem*.

34 *Ibidem*.

35 *Ibidem*, p. 86.

O altă problemă era lipsa adaptării acestor manuale la istoria și cultura locală, acestea conținând informații referitoare la tătarii din Kazan, în vreme ce cunoașterea de către elevii tătari a elementelor de istorie și cultură tătară dobrogeană rămâneau exclusiv la latitudinea profesorilor. În ciuda confuziei create în rândul generațiilor de elevi și a dificultăților întâmpinate în procesul de învățare din cauza acestor inadvertențe, învățământul în limba tătară în această formă s-a menținut până în anii '70. Intenția reală a autorităților comuniste, care a stat în spatele acestui demers, a fost crearea unei opoziții la limba turcă, contracararea intelectualilor formați în spiritul culturii turce și implicit a ideilor care ajungeau prin intermediul lor în comunitatea din Dobrogea dinspre Turcia, țară capitalistă și membră a NATO.

După ce școlile în limba turcă au fost închise (Ibram 1998:173) începând cu anul școlar 1956-1957, în câțiva ani s-a încheiat și promovarea artificială a învățământului în limba tătară. Secția de limba tătară a Facultății de Limbi și Literaturi Străine din cadrul Universității București, înființată în 1957, a fost desființată în 1977; în acest interval a dat patru generații de absolvenți.³⁶

Cu toate că există opinii care interpretează acest episod ca pe o intenție reală a regimului de promovare a identității tătare, inițiativa a fost o formă fără fond. În primele decenii ale comunismului, viața comunitară, în sensul conviețuirii, al contactului social permanent, rămâne o caracteristică socială atât în mahalalele tătarești de la sat, cât și în cele urbane, reprezentând principalul mediu de păstrare și transmitere a limbii tătare. L.P. Marcu remarcă în cadrul anchetelor sale de teren din anii '60 anumite reminiscențe ale societății patriarhale, ca existența grupurilor înrudite (*taifé*) și a comunităților bazate pe relații sociale de vecinătate (Marcu 1967: 537-540). Practic societatea tătară a păstrat caracteristici ale unei societăți patriarhale, mahalalele și satele tătarești menținându-se ca microsocietăți închise, norme de tradiții religioase și bazate pe relațiile de înrudire și relațiile de vecinătate, în care comunicarea se făcea aproape exclusiv în limba maternă.

Procesele de industrializare și urbanizare, începute în perioada dejistă a regimului comunist și continuate după 1965, prin implicațiile lor (dislocarea dinspre sat spre oraș și dispărarea mahalalei urbane în cartierele muncitorești), au fost principalele cauze ale distrugerii legăturilor comunitare și ale distanțării de cultura tradițională și implicit de limba maternă. Migrația dinspre sat înspre oraș și stabilirea tătarilor în cartierele muncitorești a însemnat o distrugere a nucleelor sociale de difuzare a culturii și a limbii materne. În aceste condiții și în lipsa unui învățământ în limba maternă, familia și viața religioasă comunitară au rămas resursele principale de păstrare a limbii tătare, creând contextele de vorbire a limbii tătare. Viața religioasă comunitară se desfășura în contextul ritualurilor de trecere (botez, nuntă, înmormântare) oficiate conform tradiției islamice acasă, dar a fost susținută în același timp de instituția geamiei.³⁷ Cu toate că limba tătară nu are oficial o funcție religioasă, slujbele (*khutbah*) fiind ținute, conform tradiției islamice, în limba arabă, care este limba sacră, ritualică în religia islamică, predicile și rugăciunile se țineau în limba maternă a comunității, fie limba turcă, fie limba tătară. În localități cu comunități majoritar tătare, explicațiile, predicile, rugăciunile erau reproduse de imami în limba tătară. În același timp, limba de comunicare în interacțiunile sociale care urmau slujbei religioase, în curtea geamiei, era tot limba maternă tătară.

Analiza rolului limbii tătare în cadrul discursului mișcării naționale tătare din Crimeea și din Dobrogea, de la începutul secolului XX, impactul colonizării românești a regiunii, al proceselor de colectivizare și industrializare socialiste asupra situației tătarei, arată că există anumite procese istorice, și culturale, care au dus la un fenomen de marginalizare a limbii tătare, ca limbă cultă, chiar în interiorul elitei tătare din Crimeea și implicit din Dobrogea.

Originile turce ale limbii tătare și ale limbii turce, afinitățile cultural-religioase rezultate din apartenența comună la lumea turco-islamică, evoluția de secole a tătarilor în cadrul culturii dominante a Imperiului Otoman, formarea elitei tătare de la începutul secolului XX în spiritul culturii și al limbii turce au fost elemente care au favorizat un proces de diminuare a limbii tătare ca limbă literară, în favoarea limbii turce. Fiind limba dominantă a Imperiului Otoman, limba turcă a continuat și în epoca postoto-

36 Vezi http://turca.ils.unibuc.ro/wp-content/uploads/2012/04/Luminița-Munteanu_Istoricul-Sectiei-de-Limba-Tătară_Universitatea-din-Bucuresti.doc.pdf, accesat la 27 aprilie 2020.

37 Statutul de organizare a cultului musulman din Republica Populară Română din iulie 1949 menționa pentru cultul musulman existența a trei categorii de lăcașuri de rugăciune: moscheea, geamia și mesgidul (casa de rugăciune), aflate în subordinea Muftiatului Cultului Musulman. Vezi: Arhivele Naționale ale României (în continuare ANR), Fond Ministerul Cultelor – Direcția de Studii, dosar 72/1957, f. 12.

mană să aibă statutul de limbă cultă în rândul popoarelor turcice din fostele teritorii otomane. Protectoratul otoman asupra Hanatului Crimeii instituit în 1475 și apoi emigrarea religioasă a tătarilor crimeeni înspre teritoriile otomane după anexarea țaristă din 1783, în cazul celor din Dobrogea, administrația otomană de cinci secole asupra regiunii, dar mai ales formarea elitei tătare în cultura turcă au contribuit la atașamentul istoric al tătarilor față de limba și cultura turcă. Exprimarea idealurilor naționale și afirmarea identității etnice tătare de către naționaliștii tătari din Dobrogea de la începutul secolului XX, în presă și în operele cu conținut politic sau literar, s-au realizat în limba turcă. Limba tătară a rămas în acest timp o limbă a maselor, o limbă populară, servind ca principal mijloc de comunicare în comunitățile sociale de tătari, preponderent rurale. Integrarea Dobrogei în România în 1878, procesul de colonizare românească care a urmat și noul statut de minoritate etnică și religioasă în cadrul unui stat național creștin au adus, așa cum am văzut, schimbări dramatice în situația economică, demografică, juridică și religioasă a tătarilor. Cu toate acestea, cercetările perioadei arată o rezistență a structurilor sociale patriarhale ale tătarilor, care au devenit unicul nucleu de menținere și transmitere a limbii materne tătare. Transformarea societății tătare tradiționale a fost un proces de lungă durată. Început la suprafață, după 1878, în perioada colonizării, a fost completat și finalizat abia în contextul proceselor de industrializare și urbanizare, începute în perioada dejistă a regimului comunist și continuate după 1965. Implicațiile sociale ale acestor procese, migrația dinspre sat înspre oraș, disiparea tătarilor în cartierele muncitorești, distrugerea legăturilor comunitare și distanțarea de cultura tradițională au însemnat din punct de vedere al identității lor lingvistice distrugerea principalelor nuclee sociale de difuzare a limbii materne.

Limba tătară în contextul post-1990: obiective politice și influențe ideologice

■ După 1990 Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR) și-a asumat, în cadrul peisajului comunitar, rolul de organizație reprezentativă a comunității tătare, fiind singura organizație cu acest profil recunoscută de Guvernul României, beneficiind de dreptul de a trimite un reprezentant în Parlamentul României și administrând, ca membră a Consiliului Minorităților Naționale, resursele financiare alocate minorității tătare de la bugetul de stat. Astfel UDTTMR a constituit cadrul prin care membrii minorității tătare au participat la destinul propriei comunități. Participarea include definirea strategiei parlamentare prin care se promovează interesele comunității, modul în care au fost folosite resursele financiare ale statului pentru protecția și dezvoltarea minorității, identificarea activităților culturale reprezentative pentru tătari și nu în ultimul rând politica în domeniul învățământului în limba maternă. Politicile etnice ale Uniunii au fost influențate în toate domeniile de obiectivele politice și de orientările ideologice ale clasei politice tătare, care s-a succedat la conducerea Uniunii în perioada post-1990. La nivel oficial putem observa două orientări ideologice majore: una spre Turcia și lumea turcică, în virtutea afinităților istorice, culturale și religioase, și una spre Crimeea, teritoriul de origine, și implicit spre valorile specifice propriei etnii, care s-au interferat cu alte două orientări: spre România,³⁸ țara-gazdă, și cea mai recent formulată orientare, înspre cultura și valorile culturii europene.³⁹ Toate aceste orientări au alternat în funcție de dinamica legăturilor diplomatice, economice și culturale dintre statul român, pe de o parte, UDTTMR, pe de altă parte, cu statul turc și cu organizații reprezentative ale tătarilor aflați în teritoriul de origine, Crimeea.

În perioada 1990-2005 orientarea spre Turcia a fost predominantă, argumentată prin apartenența tătarilor la lumea turcică, în virtutea originilor turcice comune, plasate din punct de vedere teritorial în Asia Centrală, dar și în virtutea istoriei otomane comune, care îi unește prin apartenența Dobrogei și apoi a Crimeii la Imperiul Otoman. Astfel, protectoratul turcesc asupra tătarilor este invocat ca fapt istoric, ce datează încă de la începuturile administrației otomane în Dobrogea, continuat în perioada contemporană de Republica Turcia, ca moștenitoare a imperiului. Antisovietismul tătar crimeean, parte a identității istorice și culturale a tătarilor crimeeni, se afirmă în acest context, contribuind la percepere-

38 Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 18 septembrie 2013.

39 Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 26 mai 2014.

rea statului turc, în lipsa unui stat tătar și în condițiile unei Crimei acaparate de sovietici, ca refugiu în care s-au retras generații de tătari din calea Rusiei, în diversele sale prezențe pe scena istoriei: regimul țarist, care a anexat Crimeea în 1783, punând capăt existenței statale a Hanatului Crimeii, apoi regimul bolșevic, care a distrus Republica Autonomă Tătară de la 1917, iar în prezent prin anexarea Crimeii de către Rusia începând cu 2014.

La nivelul politicilor etnice orientarea ideologică spre Turcia s-a concretizat prin ralierea elitei tătare de la începutul anilor '90 alături de cea a etnicilor turci la cultura turcă și angajarea în reactivarea identității etnice turce, reflectându-se mai ales în efortul susținut al elitei tătare de refacere a învățământului în limba turcă.⁴⁰ Din statutul UDTTMR din 1990 reiese că limba maternă pe care uniunea își propunea ca obiectiv să o promoveze prin învățământ, publicații și emisiuni radio și de televiziune era limba turcă.⁴¹ Nu în ultimul rând, un alt obiectiv al programului politic al UDTTMR din 1990 era „ridicarea standardului cultural al populației turco-tătare, [...] înțeleasă a se realiza prin însușirea limbii literare turce și organizarea unui învățământ de stat în limba turcă literară”.⁴²

Această abordare și implicarea efectivă a intelectualilor tătari în revitalizarea învățământului în limba turcă în primii ani de după 1990 au însemnat pe termen lung eșecul organizării unui învățământ în limba tătară. La momentul respectiv însă, a fost considerată de liderii tătari un imperativ pragmatic, în condițiile politice și economice ale perioadei post-1990, impulsionați de disponibilitatea Turciei de a-și asuma rolul de stat protector în abordarea nu doar a comunității turce, ci și a celei tătare.⁴³

Această poziționare a Turciei venea ca o consecință a obiectivelor politicii externe turce după sfârșitul Războiului Rece, conform căreia statul turc își asuma rolul de protector al tuturor minorităților musulmane din Balcani, adoptând în acest sens o politică activă și utilizând prin suprapunere instrumente instituționale și practici din structura afacerilor externe de stat, având în acest fel implicații directe asupra evoluției acestor grupuri în statele lor gazdă. Una dintre principalele strategii a fost promovarea reluării educației și a studiului limbii turce în rândul acestor comunități. Astfel investițiile concrete ale Turciei în revitalizarea imediată a unor instituții fundamentale pentru învățământul în limba turcă, cum ar fi Seminarul Musulman din Medgidia (Colegiul Național „Kemal Atatürk”), contribuția sa la formarea cadrelor didactice de limba turcă și asigurarea materialelor didactice necesare în procesul de predare au constituit argumente decisive în orientarea elitei tătare în acest sens (Özgür Baklacioğlu 2015: 57).

Implicațiile de natură pragmatică ale acestei poziționări a tătarilor reies din afirmațiile din acea perioadă ale liderilor în chestiunea referitoare la reorganizarea învățământului în limba turcă, context în care se afirma datoria morală a Turciei, din poziția sa de stat-mamă (*Anavatan*), de a contribui material la reconstrucția culturii și a limbii turce în cadrul comunității din Dobrogea.

În biografia publicată în 2019 a liderului politic tătar din acea perioadă, profesorul Tahsin Gemil, el spune că, în ciuda preocupării pentru limba și cultura turcă, de fapt scopul final al obiectivelor politice stabilite după 1990 era un program de renaștere națională a tătarilor din România axat pe cele trei coordonate principale ale identității naționale: învățământul, cultura și religia (Gemil 2019: 439). Fostul lider al tătarilor explică investirea eforturilor tătare la începutul anilor '90 în reînființarea Seminarului Musulman prin contribuția acestei instituții de învățământ la formarea elitei tătare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Această elită a stat la baza mișcării naționale tătare, care a avut un rol esențial în educarea populației tătare cu privire la cultura națională. Reînființarea Seminarului trebuia să fie primul pas în recrearea acestei elite, anihilate de regimul comunist, care urma să fie baza pentru reconstruirea celor trei domenii esențiale ale identității tătare: învățământul, cultura și religia.⁴⁴ Preferința pentru limba turcă este motivată prin imaginea negativă a tătarilor, de *invadatori barbari*,⁴⁵ în mentalul colectiv românesc, prin lipsa unui stat tătar (Crimeea fiind parte a Ucrainei până la anexarea de către Rusia în 2014),

40 *Ibidem*.

41 Statutul Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România, 1990, Arhiva Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale; Statutul Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România, în *Karadeniz*, 1995, an V, nr. 5-6 (34), p. 4.

42 *Ibidem*.

43 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 25 iunie 2014.

44 Interviu cu prof. univ. dr. Tahsin Gemil, deputat în Parlamentul României din partea UDTTMR, 7 aprilie 2019.

45 Confuzia dintre etnonimul tătar și mongol și asocierea tătarilor cu imaginea de barbari este o consecință a unei campanii de defăimare duse de Biserica Catolică, după marea invazia mongolă din 1241-1242, împotriva tătarilor. În aceeași carte biografică, istoricul tătar afirmă că istoriografia rusă a promovat sute de ani această imagine de barbari a tătarilor, pentru a-și justifica programul expansionist în teritoriile locuite de tătari (vezi Gemil 2019: 440-441).

prin incompatibilitatea dintre alfabetul chirilic folosit de tătarii din Crimeea și cel latin, folosit de cei din Dobrogea, prin piedicile venite din partea autorităților ucrainene, care se opuneau trecerii la alfabetul latin, prin lipsa manualelor și a profesorilor specializați de limba tătară și imposibilitatea pregătirii lor în teritoriul de origine Crimeea, rămas în sfera de influență rusă și după 1990, prin existența posibilității pregătirii de cadre didactice în Turcia și disponibilitatea statului turc de a trimite în etapa de început a reorganizării învățământului în limba turcă a unor cadre didactice specializate.

Nu în ultimul rând, un alt argument pentru susținerea culturii și a limbii turce de către tătari după 1990 îl constituie aserțiunea unei părți a elitei tătare din acea perioadă la curentul ideologic panturcic,⁴⁶ popular în Turcia după căderea blocului comunist. Cooptarea liderului tătar din acea perioadă, Tahsin Gemil, la întâlnirile organizate de Turcia în cadrul megaproiectului de creare a unui *commonwealth* turcic, după model britanic, în care problema limbii comune ocupa un loc central, a avut avut cu siguranță o influență majoră în orientarea ideologică panturcică a intelectualilor tătari aflați în jurul său și care hotărau politica UDTMR în acea perioadă (Gemil 2019: 433-434). Panturcismul susținea unitatea etnică, culturală și lingvistică a tuturor popoarelor turcice din fostele teritorii ale Imperiilor Otoman și Rus și accentuează necesitatea unei limbi comune pentru toate popoarele turcice, fie prin impunerea limbii turce ca *lingua franca* pentru aceste popoare, fie prin crearea unei noi limbi, pe baza elementelor comune ale limbii turce cu limbile turcice (tătară, azeră, kârgază, turkmenă) (Landau 1995: 212).⁴⁷

Alături de originile turcice comune situate în Asia Centrală, liderii tătari din anii '90 consideră poziționarea lor ca o continuare a unei tradiții de la începutul secolului XX, de formare a intelectualilor tătari în învățământul de limbă turcă în special în cadrul Seminarului Musulman de la Medgidia. Astfel, faptul că limba turcă constituia limba cultă a intelectualității tătare din perioada interbelică, faptul că Turcia constituia locul în care aceștia își desăvârșeau studiile, formându-se în spiritul culturii turce, scriind și publicând în Dobrogea reviste de limbă turcă, reprezintă argumente în sensul poziționării acțiunilor de la începutul anilor '90 într-un proces de recuperare și continuare a acestei tradiții interbelice.⁴⁸ Mai mult, invocând ideea unității și a solidarității lumii turcice și folosirea unei limbi panturce, și subliniind ralierea liderului naționalist tătar dobrogean Mûstecep Ülküsal la aceste idei (Gemil 1999: 325, 326) și denumirea folosită de acesta în perioada interbelică pentru a-i desemna pe tătari, aceea de *turci crimeeni*, o mare parte a discursului elitelor de la începutul anilor '90 se situează într-o continuare a acestei tendințe ideologice preponderente în perioada interbelică.⁴⁹

Este o tendință care se păstrează până în anul 2005, perioadă care coincide atât cu o schimbare la nivelul conducerii Uniunii, dar în același timp se suprapune momentului aderării la Uniunea Europeană, fapt care aduce o nouă abordare în autopercepția tătarilor ca minoritate etnică. Începând cu această perioadă, orientarea spre lumea turcică se menține, dar valorile propriiei etnii încep să capete din ce în ce mai multă greutate.

Integrarea României în Uniunea Europeană în 2007, acceptarea candidaturii de aderare a Turciei în 1999, model de referință pentru tătari din poziția sa de stat-protector, au constituit cadrul orientării în acest sens. Fuziunea societății românești la Comunitatea Europeană și contactul în acest proces cu concepte occidentale ca multiculturalismul și globalizarea au avut efecte sesizabile asupra discursului identitar tătar. Deși parte a spațiului dobrogean, caracterizat prin multiculturalitate,⁵⁰ integrarea în Uniunea Europeană și afirmarea și conștientizarea politicilor UE în domeniul culturii, de protejare și promovare a diversității culturale, de valorizare a tuturor culturilor și a modurilor de viață prezente într-o societate, indiferent de numărul celor care le împărtășesc (Demeter 2012: 53-54), au constituit contextul activării afirmării specificității etnice tătare. Practic cetățenia europeană, prin valoarea sa reală și simbolică, din perspectiva drepturilor și a libertăților, le conferea tătarilor sentimentul unui nou statut politic, economic și cultural, care, în opinia lor, le consolida identitatea etnică specifică, a cărei afirmare este văzută de tătari în cadrul larg al politicilor europene. Practic interesul pentru afirmarea unei identități etnice

46 Interviu cu G. B., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014; interviu cu N. Y., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014; interviu cu Te. B., membru al comunității tătare, 28 iulie 2014.

47 Interviu cu G. B., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014; interviu cu N. Y., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014; ideea unei limbi comune, ca mijloc de apropiere între popoarele turcice a aparținut la origini intelectualului tătar Ismail Gasprinski (1851-1914), unul dintre inițiatorii și susținătorii ideologiei panturciste (vezi Landau 1995:10).

48 *Ibidem*.

49 *Karadeniz*, an V, nr. 36/1-2, 1996, p. 8.

50 Conceptul de multiculturalitate este utilizat în acest context în sensul general de diversitate etnică, culturală, lingvistică, religioasă.

tătare, nu neaparat separate de cea turcă, dar distincte, s-a afirmat în primul rând prin atitudinea față de învățământul în limba tătară. Începând cu anul 2005 învățământul în limba tătară devine o preocupare a Uniunii,⁵¹ fiind luată inițiativa în scopul elaborării manualelor pentru viitoarele școli comunitare de limbă tătară,⁵² a căror activitate a fost demarată în toamna anului 2006, în cadrul filialelor UDTTMR din localitățile cu comunități mai consistente.⁵³ Se poate spune că limba tătară devine începând cu această perioadă un element esențial în afirmarea etniei, fiind invocată Constituția României, ca fundament legal în acest sens, subliniind recunoașterea oficială a tătarilor de statul român ca etnie de sine statătoare, subliniind în același timp valorile europene, ca multiculturalismul și unitatea în diversitate,⁵⁴ în sprijinul noii direcții.

Învățământul în limba tătară: fluctuații, inițiative, etape

■ Începând cu anii 2007-2008, UDTTMR a făcut un pas important în direcția învățământului în limba tătară, luând inițiativa pentru introducerea ca materie opțională în cadrul învățământului de stat. Astfel, în urma efortului de mobilizare al Uniunii, în unitățile școlare din județul Constanța în care au existat cereri din partea părinților de a se studia cultură și civilizație tătară, ca segment de *Curriculum la decizia școlii*, s-a găsit soluția a se preda în cadrul unui opțional intitulat *Prietenii limbii tătare* câteva elemente esențiale din limba și cultura tătară. Opționalul a fost aprobat în școli și predat de cadre didactice suplitoare de diferite specialități, de etnie tătară.

Cea mai stringentă problemă apărută în acest context a fost tocmai lipsa cadrelor didactice de limbă tătară, în condițiile în care nu exista și nu există nici azi o formă de învățământ superior, recunoscută de Ministerul Educației Naționale, care să asigure pregătirea personalului didactic calificat. Puținii specialiști care mai existau și mai există și azi sunt absolvenți ai secției de limba tătară din cadrul Facultății de Limbi Străine a Universității din București, desființată, așa cum am spus. la mijlocul anilor '70 ai perioadei comuniste. În vara anului 2008 s-a realizat un curs de abilitare curriculară pentru predarea opționalului de limba tătară, iar în toamna aceluiași an au început primele cursuri opționale în școlile din localitățile Constanța, Lumina, Mihail Kogălniceanu, Cobadin și Techirghiol.

Cadrele didactice cu statut de titular și suplinitor deopotrivă, calificate pe diferite specialități, și-au pregătit singure un suport de curs care a fost avizat la nivelul unității școlare și de către inspectorul de limbă turcă al Inspectoratului Școlar Județean Constanța. În timp, acest curs opțional s-a pierdut din mai multe cauze, cum ar fi nerespectarea etapelor necesare aprobării unui opțional, lipsa de motivație a cadrelor didactice de a preda acest opțional și numărul mic al elevilor care solicitau acest opțional. Astfel, în anul școlar 2018-2019 opționalul s-a predat doar la Școala Gimnazială nr. 1 Lumina, de către un cadru didactic, învățătoare de etnie tătară, recomandată de UDTTMR.⁵⁵

Cei peste 25 de ani de latență în domeniul politicilor de promovare a limbii tătare și-au pus amprenta și la nivelul actelor normative. Un aspect important de menționat este ratificarea în 2007 a *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare* și includerea limbii tătare în partea a doua a Cartei, care prezintă principiile generale care se aplică tuturor limbilor minoritare sau regionale de pe un teritoriu, fără a menționa măsuri corespunzătoare. Un prim aspect este, spre exemplu, recunoașterea existenței acestor limbi, precum și respectarea ariei geografice unde sunt vorbite. Dincolo de afirmarea non-discriminării, această parte a doua solicită preservarea limbilor minoritare sau regionale prin învățământ în aceste limbi atât pentru vorbitori, cât și pentru nevorbitori, și prin promovarea contactelor între vorbitorii

51 Necesitatea studierii limbii tătare a fost afirmată pentru prima dată în cadrul Parlamentului României în ședința Camerei Deputaților din 10 aprilie 2007, de către deputatul UDTTMR Amet Aledin. Vezi *Karadeniz*, an XVIII, nr. 4/169, aprilie, 2007, p. 1.

52 În prezent majoritatea elevilor de etnie tătară studiază limba turcă drept limbă maternă, în condițiile în care limba tătară nu există ca limbă de studiu în cadrul învățământului de stat.

53 *Karadeniz*, an XIX, nr. 7/183 (iulie), 2008, p. 2.

54 *Karadeniz*, an XVI, nr. 4/145 (aprilie), 2005, p. 5.

55 Adresă a Inspectoratului Școlar Județean Constanța către Ministerul Educației Naționale. Direcția Generală Minorități și Relația cu Parlamentul, septembrie 2019.

de limbi diferite. Includerea unor prevederi concrete pentru limbile incluse în partea a treia a Cartei, cu privire la aplicarea lor în domenii ca învățământul, justiția, administrația, servicii publice, activități culturale, viață economică și socială, îi determină pe anumiți intelectuali tătari să considere o greșeală neincluderea limbii tătare în această categorie, alături de limba turcă, spre exemplu. Consideră că excluderea din Grupa a III-a de protecție din Cartă, care cuprinde limbile materne ale minorităților care au învățământ în limba maternă în instituțiile de stat, este un impediment în calea studierii limbii tătare ca limbă maternă în școli. Eșecul neintroducerii limbii tătare în categoria a III-a, deși intervenit abia în 2007, este de fapt rezultatul dezinteresului pentru limba tătară din perioada anterioară, pregătirile constând și în întâlniri consultative cu comunitatea, începute încă din anul 2003.

În acest sens în 2008 a fost organizată la Cotroceni conferința pentru limbi minoritare și regionale din zona Mării Negre, cu focus pe limba tătară. Scopul a fost evidențierea greșelii care se realizase în 2007, în momentul ratificării *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare*, prin excluderea limbii tătare din categoria limbilor din partea a III-a, care oferea sprijin sporit pentru protejarea limbilor respective. În cadrul conferinței s-a subliniat necesitatea unor demersuri pentru îndreptarea acestei chestiuni din punct de vedere legislativ. De asemenea, tot în 2008, în scopul contracarării lipsei de cadre didactice de limba tătară, în cadrul programelor desfășurate sub egida *Rețelei Universităților de la Marea Neagră*, UDTTMR a organizat o școală de vară, pe care am amintit-o și mai sus, cu tema: *Program și planul de învățământ pentru predarea limbii tătare*, acțiunea desfășurându-se la Universitatea „Ovidius” din Constanța. Cursurile au fost susținute de doi profesori de la Catedra de limba tătară din cadrul Universității Tehnice și Pedagogice din Simferopol, Crimeea, și de profesori din România, în cadrul acestora profesorii din România care doreau să se specialize în predarea limbii tătare pentru ciclul primar și preșcolar, grupa pregătitoare, având posibilitatea să studieze conținuturile planurilor de învățământ și metodologiile de predare a limbii tătare în clasele din ciclul primar, ca limba maternă opțională. În septembrie 2008 s-a încheiat la Constanța un acord de cooperare între Universitatea „Ovidius” și Universitatea Tehnică și Pedagogică din Simferopol, care a avut ca scop instruirea cadrelor didactice din zona Dobrogei în domeniul limbii și literaturii tătare, însă anexarea Crimeii de către Rusia în martie 2014 și ruperea legăturilor cu comunitatea tătară de acolo, în noul context geo-politic al regiunii, a însemnat eșecul acestui proiect.

Concluziile principale ale discuțiilor au fost că măsurile care se impuneau erau acelea de unificare, de standardizare a limbii tătare literare și de adoptare a unui alfabet oficial unic, în condițiile în care comunitatea tătară din Crimeea utiliza alfabetul chirilic sub influența spațiului rus, iar comunitatea din Dobrogea utiliza alfabetul latin. În cadrul Congresului Mondial al Tătarilor din anul 2009, organizat în Crimeea, au fost discutate aceste aspecte și s-a subliniat necesitatea adoptării unor măsuri în sensul standardizării limbii și adoptării alfabetului latin în defavoarea celui chirilic. Această hotărâre nu se adoptă însă, pe motiv că cei mai mulți vorbitori de limba tătară din Crimeea sunt în vârstă, iar o schimbare a alfabetului din chirilic în latin ar însemna o schimbare care ar îndepărta și chiar ar rupe conducerea comunității de membrii ei⁵⁶.

În ciuda acestor obstacole, s-a încercat contracararea pierderii acestui obicei printre cei tineri, printr-o inițiativă instituțională, venită din partea UDTTMR, constând în organizarea, începând cu 2006, a unor cursuri în cadrul unor filiale sale și în introducerea limbii tătare, începând cu 2008, așa cum am spus, ca materie opțională aprobată pentru nivelul primar în câteva școli din județul Constanța:⁵⁷ Constanța, Medgidia, Tuzla, Valu lui Traian, Cobadin, Techirghol, Eforie Nord, Lumina, Mihail Kogălniceanu, Ovidiu, Valea Dacilor, Murfatlar, Agigea, Mangalia, Castelu, Independența, Topraisar, Negru-Vodă, Tulcea.⁵⁸

Revitalizarea acestui aspect a fost considerată esențială pentru evoluția viitoare a comunității tătare, în condițiile în care una dintre marile probleme actuale ale comunității tătare din Dobrogea este necunoașterea limbii tătare în rândul generației tinere, considerată fie o consecință a politicilor de omogenizare,⁵⁹ a suprimării culturii scrise și a învățământului în limba tătară în perioada

56 *Ibidem*.

57 Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013;

58 Guvernul României, Departamentul pentru Relații Interetnice, Serviciul programe și relații cu societatea civilă și organisme internaționale, Chestionar cu privire la aplicarea *Convenției cadru pentru protecția minorităților naționale*, 30 august 2017.

59 Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

comunistă,⁶⁰ fie o consecință a fenomenului de asimilare, specific tuturor minorităților reduse numeric, drept urmare a contactului cu majoritatea, care intervine în momentul integrării copiilor în sistemul de învățământ preșcolar, deci în jurul vârstei de trei ani.⁶¹

Familia, în special contactul cu generațiile mai în vârstă, reprezintă mediul în care o parte a copiilor de etnie tătară vin în contact cu limba maternă tătară, acest lucru în condițiile în care există cazuri de familii tătare care folosesc în comunicarea cu copiii lor exclusiv limba română. În prezent, majoritatea elevilor de etnie tătară studiază limba turcă drept limbă maternă, în condițiile în care nu există posibilitatea studierii limbii tătare ca limbă maternă în cadrul învățământului de stat.⁶²

În cadrul școlilor comunitare ale Uniunii, care ofereau și meditații la materii ca limba engleză sau matematică, studiul limbii tătare presupunea organizarea unor cursuri de o oră sau două ore de limba tătară pe săptămână. Cursurile aveau loc în general la sfârșit de săptămână, în cele mai multe situații, așa cum este cazul și la Constanța, fiind organizate la sediile Uniunilor. Profesorii care au predat în cadrul acestui sistem erau învățători sau profesori pensionari, care au predat diferite discipline, dar care sunt de etnie tătară, deci sunt vorbitori nativi de limba tătară, la Constanța fiind vorba despre o profesoară de limba română.

În 2013 cursurile de limba tătară ale școlii comunitare „Mehmet Nyiazi”, care funcționa în cadrul UDTTMR Constanța, erau frecventate de peste 40 de elevi, împărțiți pe două grupe, începători I-IV și o grupă secundară cu elevi din clasele V-VII. Numărul elevilor a crescut în 2013 față de 2012, când exista o singură grupă I-VII. Elevii de clasa a VIII-a nu frecventau cursurile de limba tătară, motivația constituind-o programul încărcat, datorat examenului de capacitate, care marchează finalul ciclului gimnazial. Manualele de limba tătară au fost editate pe cheltuiela Uniunii și redactate în urma întrunirii unui grup de profesori, care s-au ghidat în realizarea acestora după manualele de limba tătară aflate în uz în anii '50, în cadrul învățământului în limba tătară din acea vreme. N. I., profesoară de limba tătară în cadrul școlii comunitare „Mehmet Nyiazi” din Constanța, consideră că manualele folosite în școlile comunitare reprezintă o variantă îmbunătățită a acestora, lecțiile de limba tătară bazându-se preponderent pe elemente de vocabular și conversație.⁶³

După 2016, în urma pierderii reprezentării în Parlament și implicit a finanțării de la bugetul de stat, școlile comunitare și-au continuat activitatea, în funcție de disponibilitatea profesorilor de a-și desfășura activitatea pe bază de voluntariat, existând cazuri în care, după sistarea finanțării și imposibilitatea plății profesorilor, aceștia s-au retras din sistemul de predare comunitar.

După revenirea Grupul parlamentar al Minorităților Naționale, la sfârșitul anului 2020, UDTTMR a depus eforturi pentru redeschiderea școlilor comunitare de limba tătară. După o pauză de patru ani, la care se adaugă contextul restrictiv al pandemiei, procesul de constituire a grupelor de elevi și de cooptare a profesorilor calificați s-a dovedit a fi unul dificil. Cu toate acestea, pe parcursul anului 2021 s-a reușit revitalizarea câtorva școli comunitare de limba tătară din Dobrogea, în localități cu comunități compacte de tătari.

60 În perioada imediat următoare Legii din 1948 s-a încurajat scindarea școlilor din Dobrogea în școli turcești și tătarăști, experimentându-se învățarea în dialectul tătar importat din Republica Socialistă Autonomă Tătară Kazan, din URSS. Efectul pentru comunitate pe termen lung nu a existat, lucru confirmat de un număr de membri ai comunității tătare integrați în acei ani în sistemul de învățământ tătar. Principala inadvertență pornea de la faptul că manualele impuse erau în scriere chirilică, în vreme ce tătarii dobrogeni foloseau alfabetul latin. În plus, nu a existat o armonizare în ceea ce privește elementele de istorie, cultură și spiritualitate, acestea transmițând în acest sens informații referitoare la tătarii din Kazan. Comunicarea înspre elevi a elementelor de cultură tătară dobrogeană rămăneau exclusiv la latitudinea profesorilor. După reforma din 1948 s-a deschis la Constanța un Liceu Pedagogic Tătar, care a funcționat până în 1960 și care a preluat atribuțiile de pregătire a învățătorilor de limba turcă și tătară din Dobrogea, în vreme ce Seminarul Musulman din Medgidia pregătea doar hagi. Seminarul, înființat în 1610, a fost închis în 1965-1966, urmat de desființarea specializării de limba tătară din cadrul Facultății de Limbi Orientale a Universității din București.

61 Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 16 septembrie 2013; interviu cu D. I., membră a comunității tătare, 16 septembrie 2013.

62 Interviu cu Vildan Bormambet, inspector de specialitate în cadrul Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, București, 20 mai 2014.

63 Informații oferite de Neriman Ibraim, profesoară de limba tătară în cadrul școlii comunitare „Mehmet Nyiazi” din Constanța, 24 octombrie 2013.

Situația lingvistică actuală.

Poziția tătarei din Dobrogea față de alte varietăți lingvistice ale limbii tătare

■ Limba tătară vorbită în Dobrogea reprezintă o varietate lingvistică regională a limbii tătare crimeene, prezentând variațiuni lexicale și gramaticale minore semnificative față de alte varietăți lingvistice ale acestei limbi, vorbite în Crimeea, teritoriul de origine al tătarilor, și în diaspora tătară din România, Bulgaria, Turcia și Uzbekistan.⁶⁴ Este practic un dialect al limbii tătare crimeene, față de care prezintă diferențe mai degrabă medii, care însă nu implică dificultăți de înțelegere mutuale majore. Limba tătară crimeeană nu trebuie confundată cu limba tătară vorbită în Republica Tatarstan. Cele două limbi sunt înrudite, dar fac parte din două subgrupuri diferite ale limbilor *kıpceace* și nu sunt decât parțial mutual inteligibile.

Vorbitorii varietății tătare dobrogene înțeleg și sunt înțeleși fără dificultate de vorbitorii altor varietăți ale limbii tătare crimeene, cu toate că fiecare dintre aceste varietăți prezintă anumite specificități ale vocabularului, ale ortografiei, ale pronunției și ale sintaxei, determinate de evoluția în contexte istorice și teritoriale diferite.

În opinia orientalistului polonez Tadeusz Jan Kowalski, există o varietate a limbii tătare dobrogene, constând în trei dialecte: (1) *kırım* (*Şöl tili*), (2) *nogay* (*Nogay tili*), (3) *yalıbolu* (*Yalıbolu tili*) (Ismail 2014: 9).

Dialectul *kırım* este predominant în Dobrogea, fiind vorbit de cea mai mare parte a populației tătare. Diferențele dintre dialectul *nogay* și dialectul *kırım* sunt fonetice și constau în pronunția sunetului *s* în dialectul *nogay*, în loc de *ş* în dialectul *kırım*. Spre exemplu, *bas* în dialectul *nogay*, în loc de *baş* în dialectul *kırım*. De asemenea există și diferențe de vocabular. De exemplu, în dialectul *kırım* cuvântul *oglındā* se traduce *ayna*, pe când în dialectul *nogay* se traduce *piyala*. Dialectul *yalıbolu* este vorbit de un procent foarte mic al tătarilor dobrogeni și există diferențe față de celelalte două dialecte, atât de vocabular, cât și de fonetică. Fonetice, sunetele *ş*, *p*, *k* din dialectul *yalıbolu* devin în dialectul *kırım*: *ç*, *f*, *h*. De asemenea în loc de *y* în dialectul *yalıbolu*, în dialectul *kırım* se folosește *c* (Ismail 2014: 9).

Tătarii din Crimeea au adoptat în perioada interbelică dialectul *yalıbolu* ca limbă tătară literară oficială, iar acest lucru s-a menținut și după căderea regimului comunist, existând o decizie oficială în acest sens a conducerii tătare din Crimeea. Deci s-a optat pentru promovarea unei varietăți locale ca standard (*yalıbolu*, în acest caz). Dialectul *kırım*, care este predominant în Dobrogea, se mai vorbește în prezent în Crimeea în partea de nord a peninsulei.

În Dobrogea, pe de altă parte, s-a inițiat în a doua jumătate a anilor '80 un proces de planificare lingvistică, ce a urmărit dezvoltarea varietății tătare locale (baza fiind dialectul *kırım*) ca standard regional. Lucrările de folclor și de literatură tătară publicate la Editura Kriterion în anii '80 au avut un rol esențial în acest sens, fiind palierul de la care s-a pornit procesul de standardizare. Scopul acestor volume era arhivarea patrimoniului imaterial tătar, pe de o parte în scopul cercetării științifice ulterioare, iar pe de altă parte în scopul practicării și cultivării limbii tătare, în condițiile lipsei unui învățământ și a presei în această limbă, în ansamblu a unei culturi scrise în limba tătară.⁶⁵ Un exemplu este volumul de creații populare tătarești *Boztorgay* apărut în 1980, coordonat de Ahmet Nagi G. Ali, Mehmet Ablai și Nuri Vuap, alături de volumele apărute în 1988, *Bozcigit* și *Ayium Kulak*, coordonate de Enver și Nedret Mamut.⁶⁶ Inițiativa, conform documentelor CNSAS, a aparținut muftiului Septar Iacub Memet, care în 1980 a avut inițiativa publicării lucrării *Boztorgay*, prima din aceasta serie. Acesta a înaintat Editurii Kriterion o solicitare de publicare a acestei culegeri de folclor, justificând inițiativa printr-un sondaj făcut în rândul clerului musulman. Lucrarea a primit acceptul conducerii editurii, fiind primul volum de folclor în limba

64 După recucerirea Crimeii de către URSS în 1944, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Comitetul de Stat pentru Apărare al URSS a emis un decret, semnat de Stalin, de deportare a tătarilor din Crimeea în Uzbekistan și în alte republici din Asia Centrală. Pretextul pentru această acțiune a fost acuzația de colaborare a tătarilor crimeeni cu trupele de ocupație germană.

65 *Karadeniz*, an II, nr. 7/12, 1991, p. 4.

66 *Ibidem*.

tătară publicat în România și care constituie și azi o carte referință în literatura tătară din România. În notele informative CNSAS, inițiativa a fost considerată cu specific național-tătăresc.⁶⁷

Aceste volume de folclor au precedat punctul culminant al acestei serii editoriale, apărute sub egida Fundației Kriterion. Este vorba despre revista bilingvă (tătară-turcă) *Renkler* („Culorile”),⁶⁸ care a fost singura revistă de limbă tătară din perioada comunistă, inițiativa publicării ei aparținând filologului Newzat Yusuf, care a coagulat în jurul său un grup de intelectuali tătari. Aceștia s-au constituit în colegiul de redacție al revistei, au pus bazele unui alfabet în care să se publice în limba tătară din Dobrogea și în 1985 au adresat o cerere oficială Consiliului Culturii și Educației Socialiste pentru a înscrie revista *Renkler*⁶⁹ în planul de activitate al Editurii Kriterion (Gemil 2019: 427- 428). În urma răspunsului pozitiv, revista a început să apară în 1986 (Gemil 2019: 428), în paginile acesteia fiind publicate poezie, literatură populară și cultă în limba tătară dobrogeană. Așa cum reiese din literatura biografică existentă și din interviurile cu membrii colegiului de redacție, inițiativa nu a vizat în mod ținut o standardizare a limbii tătare locale, ci a fost vorba despre intenția de revitalizare în ansamblu a identității tătare⁷⁰ după decenii de cenzură, limba maternă fiind parte a acestui proces complex de revitalizare identitară care cuprindea, alături de limbă, istoria, literatura, folclorul tătar. Revista a continuat să fie publicată până în anul 1995, contribuind la dezvoltarea limbii tătare locale ca standard regional, continuată și după căderea regimului comunist.

Din 1990 până în anul 2016 a fost publicată revista *Karadeniz* („Marea Neagră”), organul de presă al *Uniunii Democrațe a Tătarilor Turco-Musulmani din România* (UDTTMR). La înființare revista era bilingvă, textele fiind publicate în limbile turcă și tătară, iar din anul 1994 a fost publicată parțial și în limba română, pentru ca în 2012 să fie introduse și materiale în limba engleză. Publicarea și în limba română, începând cu 1994, a fost motivată de lipsa unei cunoașteri de către generația tânără și de mijloc a limbii literare turce și a limbii tătare. Începând cu anul 2010 în paginile *Karadeniz* au fost incluse două suplimente, *Kadınlar Dünyası* („Lumea femeilor”) și *Çaş* („Tineretul”).

Înființarea Radio T, în anul 2009, în colaborare cu *Uniunea Democrată Turcă din România* și *Muftiatul Cultului Musulman* (UDTR) (Vainovski-Mihai 2012: 492) și cu spijinul financiar al statului turc, s-a constituit într-un alt instrument în procesul de standardizare și promovare a limbii tătare. Grila de programe *Radio T* cuprindea o emisiune exclusiv în limba tătară, *Ana tilim, tatlı tilim* (*Limba mea maternă, limba mea dulce*), știri în limba tătară, emisiuni referitoare la activitățile Uniunii, legate de tradițiile, istoria, cultura tătară, și comemorări ale unor personalități ale etniei tătare. Radioul avea și o emisiune dedicată copiilor, în cadrul căreia se lecturau basme populare tătarești. Pe parcursul acestor emisiuni erau intercalate melodii din repertoriul crimeean, mai puțin din cel local, deoarece, conform autorizației de emisie, radioul putea transmite muzica specifică țărilor de origine, respectiv Turcia și Crimeea, dar nu și muzică locală.⁷¹

Începând cu 2016, UDTTMR a realizat emisiunea *Tătarii din România*, la început difuzată săptămânal la un post de televiziune local, iar ulterior momentului 2016, promovată doar *on-line*. Emisiunea reflectă viața comunității tătare din România și cuprinde știri, reportaje și interviuri preponderent în limba tătară, dar și în limba română.

După 2016, deoarece UDTTMR nu a mai beneficiat de finanțare de la bugetul de stat, neavând un reprezentant în Parlament în mandatul 2016-2020, activitatea publicistică și mass-media în limba tătară dobrogeană nu a mai putut fi susținută. Astfel, emisiunea *Tătarii din România*, promovată *on-line*, alături de o emisiune în limba tătară la Radio România – Studioul Teritorial Constanța, difuzată săptămânal, având durata de o oră, sunt singurele activități mass-media în limba tătară în acest moment.

Alături de presa scrisă și activitatea mass-media în general, literatura în limba tătară publicată după 1990 a fost un domeniu care a contribuit decisiv la dezvoltarea limbii tătare ca standard regional. Câteva din lucrările de referință sunt *Dicționarul graiului tătar dobrogean*, avându-l ca autor pe Saim Osman Karahan, publicat în 2012, sub egida UDTTMR, cartea *Dobroca Tatarları'nın Müzikal Folklorından Örnekler*

67 Notele informative CNSAS menționează stabilirea unei comunicări pozitive între muftiu și Domokos Géza, directorul Editurii Kriterion, în scopul publicării unei lucrări de folclor în limba tătară, care să trezească interes în comunitate. Ambii au fost suspectați în acest context de scopuri ascunse, iar inițiativa editorială a fost etichetată de organele de Securitate drept una cu specific național-tătăresc. Arhiva CNSAS, *Fond Informativ*, I 203541, Vol. 6, filele 261, 262, 263.

68 Intervi cu prof. univ. dr. Newzat Yusuf, redactor al revistei *Renkler*, 3 aprilie 2014.

69 5 mai 1985 este considerată data oficială de înființare a revistei *Renkler* („Culorile”), dată care a devenit după 1990 Ziua Limbii Tătare, prin Legea nr. 265/2010, inițiată de deputatul UDTTMR din acea perioadă, Amet Aledin.

70 *Ibidem*.

71 *Karadeniz*, nr. 228 (ediție specială), iunie 2012, p. 2, uniuneatatara.ro/?dl_id=2, accesat la 25 noiembrie 2020.

(„Din folclorul muzical al tătarilor dobrogeni”), a etnomuzicologei Ghizela Sulițeanu, apărută în 2014 la Editura Kriterion, alături de volumele de poezie și proză, de lucrările de beletristică și folclor ale unor autori tătari de referință ca Yaşar Memedemin, Newzat Yusuf sau Güner Akmolla. În perioada 2016-2020, din același motiv menționat, al lipsei unei finanțări de la bugetul de stat, publicarea acestor genuri literare a fost sistată, deși există autori care scriu în continuare în limba tătară.

Practic acest moment intervenit pe plan intern în 2016 a afectat toate aceste paliere ale infrastructurii culturale tătare și a avut efecte profunde, pe termen lung devastatoare, asupra elitei tătare, care a devenit un câmp al diviziunilor politice, și implicit asupra elementului fundamental al conștiinței naționale tătare, limba maternă. Gellner (1983) și Anderson (1991) subliniază rolul central pe care trebuie să îl aibă intelectualitatea în standardizarea limbii, în codificarea discursurilor, a practicilor și a producțiilor media, pe care indivizii le utilizează în construcția identității lor. Acest lucru presupune însă o infrastructură a inteligenței și resurse pe care să le folosească în acest proces. Nefinanțarea acestor infrastructuri necesare, începând cu 2016, a avut impact negativ, așa cum am văzut, asupra resurselor de comunicare a limbii, ca presa scrisă, programele TV, necesare în construcția și menținerea identității tătare. În urma alegerilor legislative din decembrie 2020, UDTMR a revenit în Grupul Parlamentar al Minorităților Naționale, unele dintre primele măsuri anunțate în acest context fiind cele referitoare la reluarea producțiilor mass-media în limba tătară: înființarea unui post de televiziune on-line în limba tătară și reluarea publicării revistei *Karadeniz*.⁷²

Momentul intern 2016 a succedat momentului extern 2014, când a avut loc anexarea teritoriului de origine, Crimeea, de către Rusia și care a avut efecte asupra statutului ierarhic local al limbii tătare. În condițiile unui mediu multilingv, în care populația tătară este bilingvă (tătară-română) sau trilingvă (tătară, turcă, română), limbile ocupă un anumit loc într-o ierarhie lingvistică. În perioada post-1990, cel puțin la nivel educațional, limba turcă a ocupat un loc superior limbii tătare. Deși limba maternă a minorității tătare, vorbită de conaționalii tătari din teritoriul de origine Crimeea, parte a Ucrainei, tătara nu reprezenta limba unui stat și prin urmare nici nu beneficia de cadrul instituțional specific statelor naționale pentru standardizarea și promovarea limbilor naționale. Statutul superior al limbii turce are, pe de o parte, explicații istorice, a fost limba oficială a Imperiului Otoman, utilizată în perioada administrației otomane asupra Dobrogei, limba administrației, a culturii înalte, a sistemului de învățământ timp de cinci secole, învățată de generații de tătari în baza moștenirii turco-islamice, fenomen care a fost mereu favorizat de similitudinile dintre cele două limbi, ambele din familia limbilor turcice. Pe de altă parte, politica externă a Turciei în perioada post-1990 constituie un factor important care a susținut statutul ierarhic al limbii turce.

După căderea blocului comunist, Turcia și-a asumat rolul de stat protector pentru toate comunitățile musulmane din Balcani, ca parte a ideologiei cunoscute ca *neo-otomanism* datorită referințelor la moștenirea culturală otomană, la originile otomane și la cultura musulmanilor din Balcani. Conform acestei linii adoptate în politica externă, Turcia a încercat, prin intermediul instrumentelor sale instituționale, din domeniile dezvoltării și al diplomației culturale, să încurajeze folosirea limbii turce, chiar transformarea ei într-o *lingua franca*, în toate teritoriile cu care Turcia împarte o istorie, o cultură comună, ca Balcanii și Asia Centrală, unde trăiesc comunități importante turcice și de religie islamică.

Pe fondul acestei influențe externe dinspre Turcia, căreia i s-a suprapus momentul 2014, al anexării Crimeii de către Rusia, statutul limbii tătare a suferit o deteriorare, având loc un fenomen de reducere în învățarea limbii tătare de către tinerii tătari, care de multe ori vedeau un beneficiu pentru viitorul lor în studierea limbii turce.

Crimeea a rămas pentru tătarii dobrogeni un spațiu de referință simbolic și au existat încercări între comunitatea din Dobrogea și cea din Crimeea de a dialoga pe tema unificării limbii materne, așa cum am prezentat, în special în perioada 2008-2009.

În 2014 însă, în urma anexării Crimeii de către Rusia, comunitatea din Dobrogea a întrerupt legăturile formale și informale cu comunitatea tătară de acolo, Crimeea rămânând pentru tătarii dobrogeni un spațiu de referință simbolic, așa cum a fost și înainte de 1989. Limbă tătară crimeeană este pluricentrică, în Dobrogea optându-se, începând cu a doua jumătate a anilor '80, pentru promovarea varietății locale ca standard regional. Practic toate eforturile elitei intelectuale literare au valorizat varietatea dobrogeană a limbii tătare ca o varietate autonomă a limbii tătare. Efortul de standardizare și de promovare a acestei varietăți regionale, prin publicare de manuale, reviste, utilizarea ei în mass-media tipărită și audio, a avut o amploare considerabilă în ultimele decenii, oprindu-se, în condițiile prezentate, de câțiva

72 Emisiunea *Tătarii din România. Romanya'dan Tatarlar*, 10 aprilie 2021, nr. 143, <https://www.youtube.com/watch?v=UEo1Ebgw62w>, accesată în 11 aprilie 2021.

ani. Pe teritoriul României nu există centre de lingvistică menite să-și asume promovarea standardizării la nivelul codificării (elaborarea de gramatici, studii de lingvistică comparată etc.).

În ceea ce privește nivelul cadrului instituțional de susținere a limbii în Crimeea, ca urmare a persecuțiilor la care a fost supusă minoritatea tătară din Crimeea, o parte a conducerii tătare s-a retras la Kiev, unde funcționa înainte de războiul din Ucraina un *Medjlis*, reprezentat în Congresul Mondial al Tătarilor Crimeeni, care reunea reprezentanții comunităților tătare din diasporă. Limba tătară crimeeană se predă înainte de februarie 2022 în școlile din câteva orașe din Ucraina, unul dintre ele Kiev. Tot aici, în cadrul *Universității „Taras Shevchenko”* din Kiev (Ucraina), în cadrul *Institutului de Filologie* exista o specializare de limba tătară crimeeană, unul dintre puținele centre în care limba tătară era promovată instituțional.

Prin urmare, limba tătară ca obiect de analiză profesională filologică, respectiv ca subiect academic de studiu era înainte de război, cultivată în cadre instituționale de pe teritoriul Ucrainei. Reînnoarea unor legături cu acest centru la ora actuală este imposibilă pe termen mediu și lung, datorită stării de război din Ucraina. Deci alternativa conectării cu un centru în care se cultivă în mod instituționalizat limba tătară nu este la ora actuală fezabilă, opțiunea fezabilă fiind un proces de planificare lingvistică în sensul revitalizării lingvistice, care se bazează pe resurse locale și cultivă în mod instituționalizat varietatea dobrogeană a limbii tătare.

Dinamica populației și a vorbitorilor de tătară

■ Datele pe care ne bazăm pentru a analiza dinamica și situația actuală a minorității etnice și lingvistice tătare sunt datele de recensământ. Mai precis datele agregate ale ultimelor trei recensăminte (1992, 2002 și 2011),⁷³ respectiv setul de microdate (un eșantion de 10%) al recensământului din 1977.⁷⁴ Pentru perioada și aspectele analizate nu dispunem de alte surse de date structurate și cu o metodologie transparentă (sondaje pe eșantioane reprezentative, estimări ample bazate pe alte surse statistice).

Cu toate că nu există niciun motiv pentru a pune sub semnul întrebării acuratețea și veridicitatea acestor date, nu putem să evităm reflexiile legate de validitatea constructelor de etnicitate și limbă maternă utilizate la recensământ, mai precis de limitele acestor constructe pentru a interpreta fenomene atât de complexe ca dinamica cultural-lingvistice și identitare. Validitatea constructului se referă la gradul de suprapunere între intențiile teoretic exprimate de cercetător și ceea ce este în mod efectiv măsurat de un instrument de anchetă (Andrews 1984). Desigur, în acest demers particular nu analizăm dacă metodologia recensămintelor, la capitolul caracteristici etno-culturale, măsoară ceea ce au intenționat cei care au elaborat instrumentele utilizate. Fiind beneficiarii unor statistici deja elaborate, întreprindem analize secundare, mai degrabă intenționăm să reflectăm sistematic asupra diferențelor existente între ce măsoară (și la ce nu se referă) datele de recensământ utilizate în comparație cu obiectivele noastre analitice.

Etnicitatea este un fenomen cu două fațete intercorelate (Eriksen 1988; Jenkins 2008). Pe de o parte, practici, manifestări socioculturale asumate a fi expresii ale existenței unor grupuri distincte. Pe de alta, asumări, afilieri ale apartenenței la aceste grupuri, manifestate cel mai adesea prin utilizarea de către o persoană (un grup) a unei categorii etnice (etnonim) prin care-și manifestă apartenența, chiar loialitatea, și în fond poziționarea într-un univers sociocultural adesea divers și complex (Smith 1991). Desigur, într-o societate în care în același spațiu social coexistă, se suprapun (câteodată armonizând, câteodată în competiție) mai multe expresii culturale (confesiuni, limbi, tradiții), procesele interculturale pot să apară și chiar apar destul de frecvent. Ele se manifestă pregnant în contextul unor procese de amalgamare demografică înțelese atât în sens de procese spațiale (aidoma urbanizării, schimburilor de populații, colonizării, altor forme de mobilitate spațială), cât și de intermariage, căsătorii mixte. Rezultă atât o structură spațială, cât și una socială profundă (rețele de rudenie) eterogenă, în cadrul căreia se produc fuziuni culturale complexe. Membrii unor grupuri odată cu un profil distinct cultural (limbă, tradiții, obiceiuri) relativ izolate (datorită

73 Institutul Național de Statistică: Recensământul populației și al locuințelor <http://colectaredate.insse.ro/phc/aggregatedData.htm>, accesat în 25 octombrie 2020.

74 Minnesota Population Center. Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.2 [dataset]. Minneapolis, MN: IPUMS, 2019, <https://doi.org/10.18128/D020.V7.2>, accesat în 25 octombrie 2020.

homogamiei etnic, a alegerii partenerului din cadrul comunității etnice) pot să dezvolte o varietate de expresii culturale mixte, să adopte și chiar să renunțe la anumite forme culturale. De exemplu forme de bilingvism comunitar în care L1 (limba maternă, specifică comunității) să fie la fel sau mai des utilizată decât L2 (limba adoptată istoric). Sau noile forme de consum (de la dietă la consum cultural).

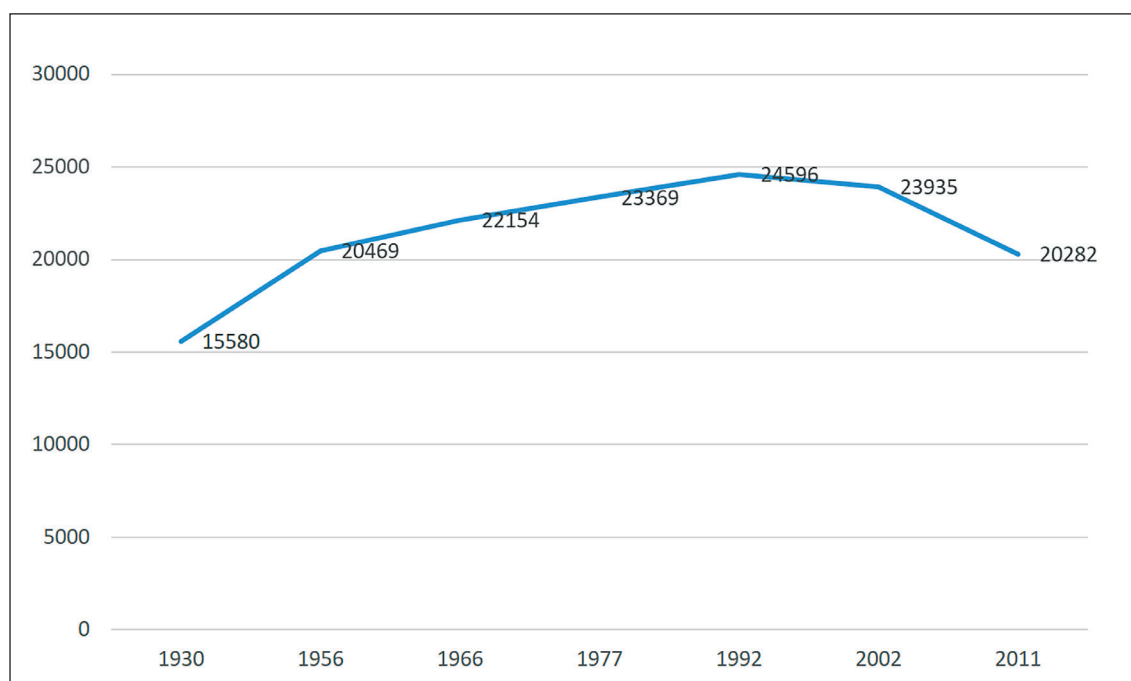
Tabelul 1. Caracteristici identitare cu afinități tătară la recensământul din 2011*

Apartenență etnică	20.282	Limba maternă		
		17.495		
		Limba maternă și apartenența etnică tătară	Apartenența etnică tătară, altă limbă maternă	Limba maternă tătară, altă apartenență etnică
		16.329	2.787	181

*Sursă : baza de date publică a recensămintelor din România, Institutul Național de Statistică

Conform recensămintelor din România, din anii '90 populația de etnie tătară prezintă un declin demografic lent, dar constant.

Figura 1. Evoluția populației de etnie tătară la recensămintele din România (1930-2011)

Despre numărul vorbitorilor de limbă tătară avem date din recensăminte. Recensămintele din România înregistrează sub categoria de limbă maternă în principiu prima limbă înșușită, deci în limbaj tehnic L1. Conform recensământului din 2011 sunt 17.495 de persoane care și-au asumat tătara ca limbă maternă, L1.

Nu intrăm în dezbateri metodologice legate de modul în care categoria de limbă maternă este asumată de o parte semnificativă a celor recenzați. Vom asuma că cei care declară tătara ca limbă maternă au și competență și nutresc un anumit atașament emoțional în legătură cu această limbă (limba tătară este un marker identitar). Din păcate nu avem decât câteva date indirecte referitoare la cunoașterea limbii tătare ca L2, ca a doua limbă înșușită și ocazional utilizată. De exemplu, putem presupune că cei care și-au asumat afilierea etnică de tătar au avut contacte cu limba tătară, deci este într-o anumită măsură rezonabil să presupunem că încă cel puțin 2.787 de persoane au fost expuse la și probabil au ceva competențe în această limbă. Numărul celor care-și asumă ca L1 limba tătară, dar au declarat altă afiliere etnică decât cea tătară a fost de 181.

Tabelul 2. Limba maternă a etnicilor tătari la recensămintele din 1992, 2002 și 2011*

An recensământ	Nr. etnici tătari	Dintre care cu limba maternă %		
		Tătară	Română	Turcă
1977	23.369	86,8	11,4	1,4
1992	24.596	92,2	7,2	0,5
2002	23.935	88,45	10,9	0,5
2011	20.282	86,3	12,6	1,1

*Sursă : baza de date publică a recensămintelor din România, Institutul Național de Statistică.

Pentru 1977 am folosit o bază de date cu un eșantion de 10% din populația totală înregistrată la recensământ .

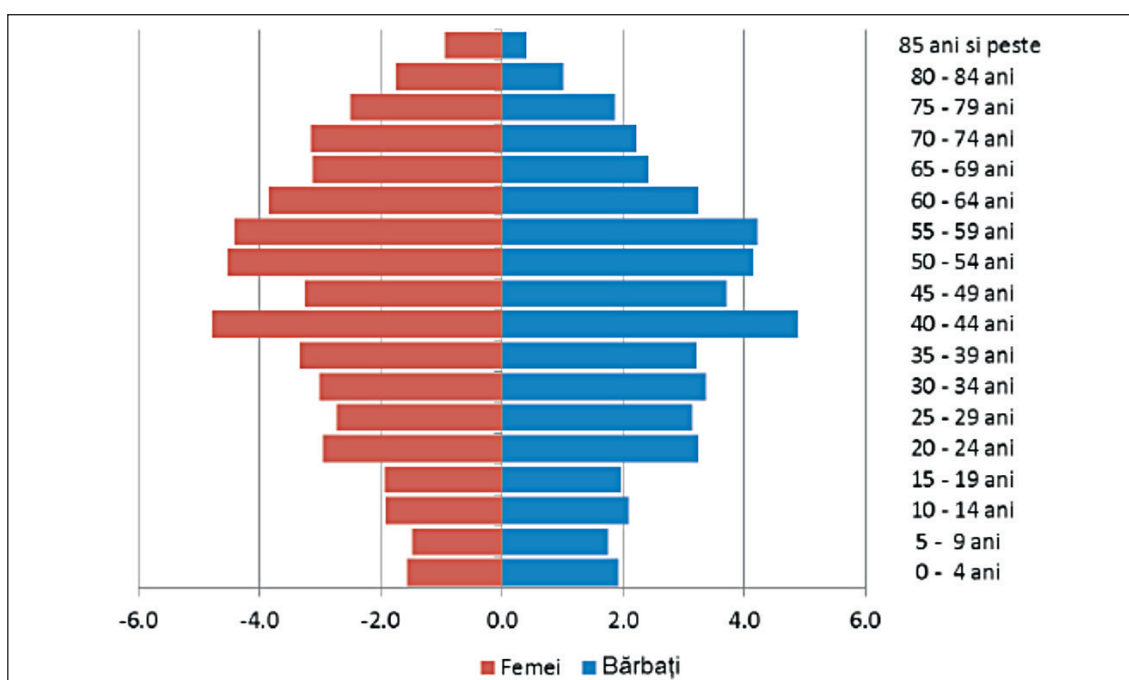
Din analiza sumară a datelor recensământului rezultă că reproducerea lingvistică este problematică pentru un procent semnificativ din populația care se declară de etnie tătară. În 1977 13,2%, în 1992 – 7,7%, în 2002 – 11,4% dintre cei care s-au declarat tătari au asumat altă limbă maternă decât tătara, iar la recensământul din 2011, deja 13,7%.

Cu toate că nu se poate asuma în mod univoc că acest segment nu cunoaște deloc limba tătară, este destul de probabil că nu aceasta este limba dominantă (cel mai bine cunoscută) pentru ei. Și în lipsa unor măsuri de revitalizare lingvistică (înainte de toate, dar nu în mod exclusiv, prin promovarea unor noi funcții, cum ar fi cea educațională), procesul de asimilare lingvistică are șanse să se amplifice.

Structura pe vârste

■ Populația tătară este o populație relativ îmbătrânită. Vârsta medie la recensământul din 2011 a fost de 44 de ani, comparativ cu vârsta medie de 40,2 ani la nivel național. Fenomenul de îmbătrânire a populației de tătari este unul relativ recent, în sensul că vârsta medie a acestei populații a fost de 34,3 ani în 1992, când media națională a fost de 34,6 ani.

Figura 2. Structura pe vârste a populației tătare la recensământul din 2011*

*Sursa: Kiss, Veress (2018).

Cohortele tinere sunt relativ slab reprezentate. Dacă la nivel național ponderea populației cu vârsta de 0-14 ani a fost de 15,9%, în cazul populației tătară a fost de doar 10,7%. Se poate estima în prezent că populația de vârstă școlară (7-14 ani) care ar putea fi ținta unor politici educaționale specifice reprezintă aproximativ 5% din populația totală de etnie tătară dintr-o localitate, eventual 5-6% în zonele urbane și mai scăzut în mediul rural.

Concentrare și poziționare geografică

■ Populația care se declară tătară este relativ concentrată geografic. Majoritatea lor locuiesc într-o rețea de localități mai mult sau mai puțin interconectate din județul Constanța. În cadrul acestei rețele de localități populația de etnie tătară este mai degrabă dispersată decât concentrată. Există, conform recensământului din 2011, doar patru localități (nu unități administrativ-teritoriale, ci localități) în care ponderea celor de etnie tătară depășește 20% din totalul locuitorilor înregistrați la recensământ, două fiind localități mici sau foarte mici (Curcani și Hagieni), respectiv două, localități medii (Tătaru și Independența).

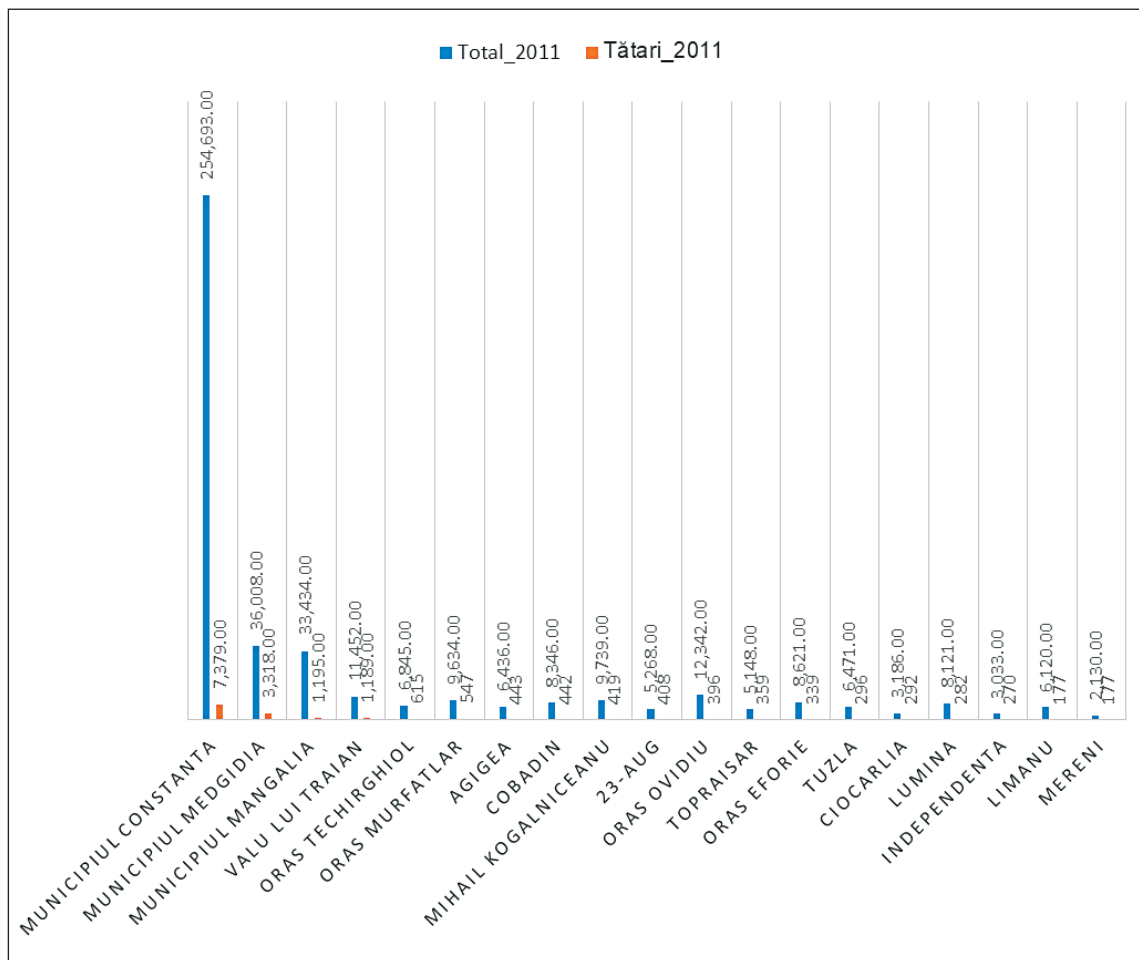
Cu toată această dispersare, aproape două treimi (64%) dintre cei care se declară tătari trăiesc în patru unități administrativ-teritoriale (UAT) în care numărul celor care se declară tătari depășește o mie de persoane. Deci reprezintă la nivel local o populație destul de numeroasă ca să constituie comunități de vorbire potențiale, capabile să susțină anumite funcții lingvistice (funcție comunitară, sacrală, educațională, mass-media etc.). Tot așa, aproximativ un sfert dintre cei care s-au declarat tătari reprezintă comunități locale care din punct de vedere lingvistic sunt relativ numeroase și în anumite condiții pot reprezenta baza unor comunități de vorbire în care în varii situații (nu foarte numeroase) utilizarea normativă⁷⁵ a limbii tătară este probabilă (vezi Tabelul 3).

Tabelul 3. Populația care-și asumă apartenența etnică de tătar

Tip	Număr total	Procentaj din total care se declară tătari	Unități administrativ-teritoriale
Comunități semnificative (peste 1.000 de persoane la nivel de UAT)	12.975	63,97	1. Constanța 2. Mangalia 3. Medgidia 4. Valu lui Traian
Comunități relativ mari (între 500 și 1.000 de persoane pe UAT)	1.235	6,05	1. Murfatlar 2. Techirghiol
Comunități considerabile (250-500 de persoane pe UAT)	4.353	21,46	1. Eforie 2. Ovidiu 3. 23 August 4. Agigea 5. Ciocârlia 6. Cobadin 7. Independența 8. Lumina 9. Mihail Kogălniceanu 10. Topraisar 11. Tuzla 12. București

75 Ne referim la situații sociale în care actorii implicați consideră că utilizarea limbii tătară reprezintă o normă sociolingvistică (de exemplu, sărbători religioase sau laice emblematice pentru etnie).

Figura 3. Etnici tătari pe localități la recensământul din 2011

Continuum urban-rural

■ Populația care se declară tătară are un indice de urbanizare mai ridicat decât media națională (72% populația urbană între tătari, 54% la nivel național). Acest fapt are două posibile implicații. Pe de o parte, contextul urban poate facilita coagularea unor instituții cu rol semnificativ în susținerea vitalității lingvistice (asociații de profil, mass-media, instituții culturale etc.). Mai ales dacă luăm în considerare faptul că ponderea celor cu diplomă universitară în populația de peste 10 ani la tătari este mai mare decât media națională (17%, comparativ cu 14%, cf. datelor recensământului din 2011), potențialul de promovare a unor asemenea contexte instituționale este (cel puțin teoretic) semnificativ. Pe de altă parte, cu toate că ponderea în contexte urbane a tătarilor este mare, la nivelul unor orașe, comparativ cu populația totală a acestor orașe, ei reprezintă o minoritate.⁷⁶ Asemenea contexte favorizează asimilarea.

⁷⁶ În municipiul Constanța trăiesc ceva mai mult de o treime dintre tătarii din România, dar cele 7,6 mii de persoane reprezintă 2,6% din populația urbei.

Situația lingvistică a populației tătare

■ Bilingvismul colectiv caracterizează comunitatea tătarilor din România. Ca să înțelegem nuanța adăugată prin acest termen trebuie să o așezăm în contrast cu bilingvismul comunitar (mai precis, al indivizilor făcând parte dintr-o comunitate). În fiecare comunitate etnică există o diferențiere a resurselor lingvistice. Aproape nu există comunități de vorbire în care să găsim indivizi bi-, tri-, multi-lingvi. Dar din asta nu rezultă că acele comunități ar fi bilingve. Diferența majoră dintre bilingvismul comunitar (Mackey William 2005; Martin-Jones 1988) și cel individual constă în practicile și funcțiile utilizării limbilor. În cazul bilingvismului individual, utilizatorii limbii auxiliar însușite comunică în mod strategic cu precădere (sau aproape exclusiv) cu membri din comunitățile proprii. Limba auxiliar însușită face parte arareori sau deloc din comunicarea în cadrul și cu membrii comunității. Altfel spus, comunicarea bilingvă nu face parte din sau este doar ocazional și excepțional utilizată în cadrul comunității de vorbire.

De exemplu, într-un sat din Secuime personalul administrației locale, o parte semnificativă a personalului din învățământ comunică ocazional (cel mai adesea sau aproape exclusiv) pe cale ierarhică în limba română, dar deloc sau doar în mod excepțional în cadrul diferitelor situații de comunicare din cadrul comunității locale. O parte din populație poate utiliza limba română cu ocazia unor deplasări, în contactul cu persoane venite din afară, dar indiferent de cât de mulți și cât de bine cunosc limba română, comunicarea în această limbă nu are funcții comunitare. Nu se utilizează (eventual foarte rar și excepțional) în comunicarea cu membrii comunității lingvistice locale în cărciumi, la întrunirile familiale, la nivelul politicii locale, în biserică, la cumpărături. Desigur aceasta nu exclude ca indivizii cu o competență de nivel mediu sau mai elevat să fie statistic în majoritate (mai mult de 50%), dar ei nu vor utiliza limba auxiliar însușită în rețele și în contexte instituționale locale, eventual regionale, decât ocazional și excepțional și aproape exclusiv cu persoane din afară.

Spre deosebire de bilingvismul individual, cel comunitar implică un element funcțional important, și anume ca L2 să facă parte din repertoriul intern al comunității. De exemplu, bilingvismul comunitar, care, ca modalitate de utilizare lingvistică poate avea mai multe stadii. Spre exemplu bilingvismul comunitar progresiv, când majoritatea unei comunități etnolingvistice cunoaște și utilizează în mod curent o a doua limbă, dar în relativ puține situații și cu precădere în situațiile de contact cu membrii celuilalt grup. Alt exemplu: stadiul regresiv, când în situații de comunicare din cadrul comunității etnolingvistice se utilizează a doua limbă.

Nu dispunem de date care să reflecte competențele lingvistice în limba tătară ale populației care se declară tătară. Dar date fiind contextele demografice, respectiv anumite rapoarte ale experților, putem spune că populația tătară din Dobrogea, inclusiv cei care se declară de limbă maternă tătară, sunt în fapt bi-, în anumite situații trilingvi. Aceasta nu numai în sensul cunoașterii și al utilizării cotidiene, pe lângă limba tătară, a limbii române (și în anumite situații și contexte, a limbii turce). Dar considerând ecologia lingvistică particulară a regiunii, putem asuma că există o situație diglosică specifică acestei populații. Deci o anumită limbă dintre cele cunoscute este utilizată cu precădere (dacă nu cu exclusivitate) într-un anumit context de comunicare. Astfel în sfera privată, la anumite evenimente familiale, comunitare religioase sau laice se folosește mai degrabă tătara, în sfera publică (cumpărături, loc de muncă, gestionarea unor trebur administrative), mai degrabă limba română, astfel că registrele de comunicare specifice acestor situații sunt diferențiate lingvistic, limba română fiind probabil dominantă pentru situațiile de uz lingvistic public.

Tabelul 4. Funcțiile limbii tătare în contextul multilingvismului

CONTEXT DE COMUNICARE	Doar tătară	Tătară și română	Doar română	Altă situație
FAMILIE				
Părinții cu bunicii	x	x		
Părinții între ei		x	x	În căsătorii mixte (tătar-turc): 1. limba tătară, limba turcă, limba română; 2. limba turcă și limba română. În căsătorii mixte (tătar-român): 1. l. română.
Părinții cu copiii		x	x	
Copiii cu bunicii		x	x	
Copiii între ei			x	
Întruniri de familie	x	x		În familii mixte (tătari-turci): l. tătară, l. turcă, l. română, l. turcă.
COMUNITATE				
Părinții cu prietenii	x	x	x	Limba turcă cu turcii
Copiii cu prietenii			x	Limba turcă cu turcii.
Procesiuni religioase				Arabă și predici în limba turcă și în limba tătară (după caz)
Discuții cu vecinii	x	x	x	Limba turcă cu turcii
Evenimente laice private (de exemplu, nunți)	x	x	x	Limba turcă cu turcii
Sărbători comunitare	x	x		Limba turcă cu turcii
SFERA PUBLICĂ				
Cumpărături			x	
Loc de muncă			x	
Medic			x	
Gestionarea unor probleme administrative (de exemplu, la bancă)			x	
MASS-MEDIA/CULTURĂ				
Radio		x	x	L. turcă
Ziare			x	L. turcă
Periodice			x	L. turcă
Cărți		x	x	L. turcă
Televiziune		x	x	L. turcă
Internet		x	x	L. turcă
EDUCAȚIE FORMALĂ				
Publică			x	L. turcă
Comunitară	-	-	-	-

Context instituțional dedicat cultivării și promovării limbii tătare

■ Singurul cadru instituțional, după 1990, în care au existat inițiative pentru promovarea limbii tătare a fost UDTTMR (reviste, publicarea unor volume de literatură, emisiune în limba tătară la Radio T, școlile comunitare pentru predarea limbii tătare). Toate inițiativele în acest sens au fost sistate în 2016, când comunitatea tătară a pierdut finanțarea de la bugetul de stat. Emisiunea *Tătarii din România*, promovată *on-line*, alături de o emisiune în limba tătară la Radio România – Studioul Teritorial Constanța, difuzată săptămânal, având durata de o oră, sunt singurele activități mass-media în limba tătară în acest moment. Nu există instituții publice (compartimente ale unor institute de cercetare, catedre ale unor universități etc.) sau private (asociații sau fundații) dedicate cultivării, promovării limbii tătare.

Planificare lingvistică

■ Obiective posibile de planificare lingvistică

- Asimilare
- Laissez-faire* – limba tătară se va reproduce doar în contextele familiale și comunitare actuale, menținându-se tendințele nefavorabile.
- Revitalizare prin conferirea de noi funcții lingvistice

Revitalizarea fiind un obiectiv asumat și promovat actualmente, aceasta urmărește extinderea funcțiilor limbii tătare prin adăugarea funcției educaționale.

Considerând situația actuală a limbii tătare din Dobrogea, această extindere a funcției lingvistice este un demers de planificare lingvistică cu implicații mult mai profunde decât introducerea limbii tătare ca materie opțională în învățământul public.

În acest sens, schițăm modelul lui Einar Haugen de dinamică a planificării lingvistice:

Tabelul 5. Modelul planificării lingvistice

	Demersuri pregătitoare	Implementare
Forma limbii (corpus)	1. Alegerea unei norme lingvistice	2. Codificarea normei lingvistice
Funcții lingvistice (status)	3. Planificarea unor funcții	4. Instituționalizare implicată de funcția urmărită, promovarea normei lingvistice la nivelul populației-țintă

Conform acestui model, planificarea unor funcții lingvistice, în acest context a funcției educaționale, reprezintă un pas intermediar. Presupune asumarea ca referință a unei norme lingvistice, mai mult, codificarea acestei norme.

În ceea ce privește alegerea normei (punctul 1 în modelul lui Haugen) există cel puțin două opțiuni posibile:

- Standardizarea unei varietăți regionale – aceasta fiind calea aleasă de pe la mijlocul anilor 1980 de elita tătară din Dobrogea și continuată după 1990, constituind și în prezent tendința naturală a comunității.

- b) Vernacularizarea unei varietăți lingvistice a tătarei deja elaborată ca normă – deci preluarea unei varietăți lingvistice deja elaborate și codificate ca normă a comunicării literare, publice, urmărind ca forma lingvistică astfel promovată să devină în timp o varietate răspândită la nivelul populației-țintă. Opțiunea în acest sens ar fi vernacularizarea varietății limbii tătare literare din Crimeea. În condițiile în care minoritatea tătară din Crimeea este persecutată începând cu 2014, colaborarea în acest sens este exclusă. Prin urmare puteam vorbi doar despre o colaborare cu tătarii care trăiesc în Ucraina, unde se preda înainte de război în câteva școli limba tătară literară din Crimeea. Acest lucru ar fi fost posibil în condițiile în care ar fi avut loc o standardizare în sensul adoptării unui alfabet oficial unic (cel latin, spre exemplu).

Fiecare variantă are avantaje, dezavantaje și implicit riscuri.

Prima variantă are avantajul că este un efort deja inițiat de elita intelectuală a comunității tătare și există ca urmare numeroase scrieri de referință de diferite tipuri, literare, didactice, jurnalistice, care valorizează varietatea dobrogeană a limbii tătare ca o varietate autonomă a limbii tătare. Există deja vorbitori în rândul comunității, o elită literară (restrânsă, dar există) care are exercițiul scrierii în această varietate și există deja resurse umane (cadre didactice) care au experiența predării ca obiect de studiu a varietății locale a limbii tătare, în cadrul școlilor comunitare ale UDTTMR, și ca obiect de studiu opțional, în cadrul învățământului de stat. Este însă cert că fără promovarea unor funcții lingvistice mai ample (o producție relativ sistematică de texte nu numai literare, dar și cotidiene), respectiv fără o preocupare instituționalizată de cultivare a limbii, implementarea doar a funcției educaționale (limba tătară ca materie opțională) are puține șanse de succes pe termen mediu.

În cazul variantei a doua, o rată de succes poate fi calculată în cazul în care ne propunem ca populație-țintă generația tânără (7-14 ani). În timp, prin adăugarea funcției educaționale, limba tătară literară din Crimeea poate să devină o varietate răspândită la nivelul populației-țintă, însă vernacularizarea la nivelul generațiilor în vârstă și de vârstă medie ar fi un demers artificial.

Codificarea (pasul 2) poate fi explicită (elaborarea de dicționare, gramatici, studii de lingvistică comparativă etc.) sau implicită (promovarea normei lingvistice specifice prin intermediul unor reviste, jurnale, cărți, manuale etc.). Oricum, presupune o coagulare instituțională care își asumă ca obiectiv codificarea normei (catedre de limbă și literatură tătară, redacții de reviste, edituri, asociații cu obiectiv asumat în acest domeniu etc.).

Provocarea majoră în procesul de codificare: coagularea instituțională, care presupune implicarea unor resurse umane cu o capacitate de îndeplinire a sarcinilor tehnice și deopotrivă a unor persoane cu *background* în domeniul științelor umaniste sau sociale, care să aibă capacitatea de a înțelege, a controla și a coordona elementele de conținut în procesul de codificare.

În continuare propunem o selecție a unităților de învățământ, potențiale puncte de organizare a unor grupe de elevi pentru studiul limbii tătare ca opțional. Au fost selectate 99 de unități de învățământ din rețeaua națională, distribuite în primele 20 de localități cu o concentrație mai mare de etnici tătari, toate concentrate pe raza județului Constanța, conform datelor Recensământului din 2011 (vezi Figura 3 și Tabelul 5). Totuși soluția pe care o considerăm reală și practică este aceea a constituirii într-o primă fază a unor grupe de elevi, pornind de la lista minimală a celor cinci unități școlare indicate de Inspectoratul Școlar Județean Constanța ca fiind cele în care s-a organizat începând cu 2008 opționalul de limba tătară:

1. Școala Gimnazială nr. 12 „B.P. Hasdeu” Constanța;
2. Școala Gimnazială nr. 1 Lumina;
3. Liceul Teoretic „Mihail Kogălniceanu”;
4. Liceul Cobadin;
5. Liceul Teoretic „Emil Racoviță” Techirghiol.

Conform aceleiași surse, în anul școlar 2018-2019 opționalul de limba tătară se mai preda doar la Școala Gimnazială nr. 1 Lumina, de doi ani fiind predat de o învățătoare de etnie tătară recomandată de UDTTMR. Prin analogie cu cercetările realizate în cadrul altor comunități etnice, care s-au confruntat cu aceleași probleme în procesul de introducere a studierii limbii materne, lipsa cadrelor didactice și numărul mic al elevilor care solicită acest opțional, considerăm că, alături de cadrul legislativ favorabil și resursele materiale, factorul uman, ca factor informal, este unul decisiv în extinderea funcțiilor unei limbi, prin adăugarea funcției educaționale.

După revenirea, la sfârșitul anului 2020, în Grupul Parlamentar al Minorităților Naționale, UDTTMR a semnat un protocol de colaborare cu Inspectoratul Școlar Județean Constanța, care are ca scop promovarea studiului limbii tătare ca disciplină opțională; organizarea de competiții pentru stimularea performanței școlare în domeniul limbii tătare și derularea de programe educative pe termen scurt, mediu și lung cu reprezentanții comunității tătare din județul Constanța, pe diverse teme: istorie, cultură, artă, artă culinară, tradiții, obiceiuri.⁷⁷ Astfel, începând cu anul școlar 2021/2022 Inspectoratul Școlar Județean Constanța a aprobat opționalul de studiu al limbii, istoriei și tradițiilor tătarilor din Dobrogea, în cinci școli din județul Constanța. Conform datelor Inspectoratului Județean Constanța, pe baza solicitărilor venite din comunitate este foarte posibil ca opționalul de limba tătară să fie aprobat începând cu anul școlar 2022/2023, încă în șase localități, inclusiv în municipiul Constanța. Procesul va reflecta interesul concret al membrilor comunității tătare pentru studierea limbii materne.

Tabelul 6. Lista unităților de învățământ cu potențial de organizare a unor grupe de elevi tătari

Cod SIIR	Cod SIRUES	Denumire	Localitate	Localitate Superioară	Statut	Jud.
1361100039	130451534	Școala Gimnazială Nr. 8 Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100093	130451730	Școala Gimnazială Nr. 30 „Gheorghe Țițeica” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100143	130451742	Școala Gimnazială Nr. 31 Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100179	131213630	Școala Gimnazială Nr. 38 „Dimitrie Cantemir” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100197	130452021	Școala Gimnazială Nr. 2 „Poet Ovidiu” Ovidiu	Ovidiu	Orașul Ovidiu	Cu personalitate juridică	CT
1361100419	130451508	Școala Gimnazială Nr. 5 „Nicolae Iorga” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100482	130451558	Școala Gimnazială Nr. 10 „Mihail Koiciu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100618	131213616	Școala Gimnazială Nr. 40 „Aurel Vlaicu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100808	131388734	Școala Gimnazială Nr. 43 „Ferdinand” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361100844	131213628	Școala Gimnazială Nr. 39 „Nicolae Tonitza” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT
1361101275	130451716	Școala Gimnazială Nr. 28 „Dan Barbilian” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personalitate juridică	CT

⁷⁷ Limba tătară ar putea deveni disciplină școlară opțională în județul Constanța. *Cuget liber*, 30 aprilie 2021, <https://www.cugetliber.ro/stiri-cultura-educatie-limba-tatara-ar-putea-deveni-disciplina-scolara-optionala-in-judetul-constanta-427811>, accesat în 5 mai 2021.

Cod SIIR	Cod SIRUES	Denumire	Localitate	Localitate Superioară	Statut	Jud.
1361101293	130451481	Școala Gimnazială Nr. 3 „Ciprian Porumbescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101325	130451663	Școala Gimnazială Nr. 22 „I. C. Brătianu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101637	131213692	Școala Gimnazială Nr. 24 „Ion Jalea” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101655	130954469	Școala Gimnazială Nr. 33 „Anghel Saligny” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101732	130451572	Școala Gimnazială Nr. 12 „B. P. Hașdeu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101777	130451625	Școala Gimnazială Nr. 17 „Ion Minulescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101809	130451560	Școala Gimnazială Nr. 11 „Dr. Constantin Angelescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361101976	130451613	Școala Gimnazială Nr. 16 „Marin Ionescu Dobrogianu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361104961	130451728	Școala Gimnazială Nr. 29 „Mihai Viteazu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105157	130451675	Școala Gimnazială Nr. 23 „Constantin Brâncoveanu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105175	131388722	Școala Gimnazială Nr. 14 Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105297	130451637	Școala Gimnazială Nr. 18 „Jean Bart” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105415	130451522	Școala Gimnazială Nr. 7 „Remus Opreanu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361200498	134085577	Școala Gimnazială „Spectrum” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361201427	133704401	Școala Primară „Petre Ispirescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361201698	133311278	Școala Primară „Champions For Life” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT

Cod SIIR	Cod SIRUES	Denumire	Localitate	Localitate Superioară	Statut	Jud.
1361201983	133727934	Școala Gimnazială „Wilhelm Moldovan” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1362103707		Școala Gimnazială „Dimitrie Știubei” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Arondată	CT
1362101117	130451510	Școala Gimnazială Nr. 6 „Nicolae Titulescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Arondată	CT
1362102493		Școala Gimnazială Nr.19 Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Arondată	CT
1362102724		Școala Gimnazială „Marin Sorescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Arondată	CT
1361205693	133946401	Școala Gimnazială „Anastasia” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361104952	130451443	Liceul Tehnologic De Electrotehnică Și Telecomunicații Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361104979	130451754	Liceul Teoretic „George Călinescu” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105026	130451388	Liceul Teoretic „Ovidius” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105338	131181306	Liceul Teoretic „George Emil Palade” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361105727		Colegiul Național Militar „Alexandru Ioan Cuza” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361200236	133532664	Liceul Tehnologic „Concord” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361200575	133007762	Liceul „Omnia” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361200792	133556115	Liceul Teoretic „Educational Center” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361201454	134085577	Liceul Teoretic Internațional De Informatică Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361201662	131388760	Liceul Tehnologic Ucecom „Spiru Haret” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT
1361205684	132064828	Liceul Tehnic „Nautic” Constanța	Constanța	Municipiul Constanța	Cu personali- tate juridică	CT

Cod SIIR	Cod SIRUES	Denumire	Localitate	Localitate Superioară	Statut	Jud.
1361100505	130454146	Școala Gimnazială „Mircea Dragomirescu” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361100559	131181344	Liceul Tehnologic „Nicolae Titulescu” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361100704	130454108	Școala Gimnazială „Spiru Haret” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361100912	130973037	Liceul Tehnologic „Dragomir Hurmuzescu” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361101162	131244251	Școala Gimnazială „Lucian Grigorescu” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361101316	130454079	Liceul Teoretic „Nicolae Bălcescu” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361101768	130454110	Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361101904	130454093	Școala Gimnazială „I. L. Caragiale” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361104997	130454081	Școala Gimnazială „Constantin Brâncuși” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1361105103	139841665	Colegiul Național „Kemal Atatürk” Medgidia	Medgidia	Municipiul Medgidia	Cu personali- tate juridică	CT
1362104111		Școala Primară „Iuliu Prodan” Valea Dacilor	Valea Dacilor	Municipiul Medgidia	Arondată	CT
1361100125	130451778	Colegiul Economic Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT
1361100514	130451780	Școala Gimnazială Nr. 1 Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT
1361100523	130451792	Școala Gimnazială „Sfântul Andrei” Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT
1361101533	131105027	Școala Gimnazială Nr. 3 Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT
1361105193	131388849	Școala Gimnazială „Gala Galaction” Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT
1361105279	131172719	Liceul Teoretic „Callatis” Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT

Cod SIIR	Cod SIRUES	Denumire	Localitate	Localitate Superioară	Statut	Jud.
1361105469	131226405	Liceul Tehnologic „Ion Bănescu” Mangalia	Mangalia	Municipiul Mangalia	Cu personali- tate juridică	CT
1362104685		Școala Gimnazială Nr. 4 Neptun	Neptun	Municipiul Mangalia	Arondată	CT
1361104925	130453960	Școala Gimnazială Nr. 1 Valu Lui Traian	Valu Lui Traian	Valu Lui Traian	Cu personali- tate juridică	CT
1361100437	130453972	Școala Gimnazială „Viceamiral Ioan Murgescu” Valu Lui Traian	Valu Lui Traian	Valu Lui Traian	Cu personali- tate juridică	CT
1361101759	130451833	Liceul Teoretic „Emil Racoviță” Techirghiol	Techirghiol	Orașul Techirghiol	Cu personali- tate juridică	CT
1361105329	131213604	Școala Gimnazială „Adrian V. Rădulescu” Murfatlar	Murfatlar	Orașul Murfatlar	Cu personali- tate juridică	CT
1361105433	130453104	Liceul Teoretic Murfatlar	Murfatlar	Orașul Murfatlar	Cu personali- tate juridică	CT
1362102525		Școala Gimnazială Nr. 1 Siminoc	Siminoc	Orașul Murfatlar	Arondată	CT
1361101049	130451857	Școala Gimnazială „Ion Borcea” Agigea	Agigea	Agigea	Cu personali- tate juridică	CT
1361101135	130452538	Liceul Cobadin	Cobadin	Cobadin	Cu personali- tate juridică	CT
1362102258		Școala Primară Nr. 2 Conacu	Conacu	Cobadin	Arondată	CT
1362102222		Școala Gimnazială Nr. 1 „Pericle Martinescu” Vișoara	Vișoara	Cobadin	Arondată	CT
762100506		Școala Primară Nr. 6 „M. Kogălniceanu” Coțușca	Mihail Kogălniceanu	Coțușca	Arondată	BT
1361100903	130453283	Liceul Teoretic „Mihail Kogălniceanu” Mihail Kogălniceanu	Mihail Kogălniceanu	Mihail Kogălniceanu	Cu personali- tate juridică	CT
1362102656		Școala Gimnazială Nr. 1 Piatra	Piatra	Mihail Kogălniceanu	Arondată	CT
1762103574		Școala Gimnazială „Mihail Si Gavril”, Sat Mihail Kogălniceanu, Comuna Smârdan	Mihail Kogălniceanu	Smârdan	Arondată	GL
2161100799	210538796	Școala Gimnazială Mihail Kogălniceanu	Mihail Kogălniceanu	Mihail Kogălniceanu	Cu personali- tate juridică	CT
2262101021		Școala Gimnazială „Mihail Kogălniceanu”	Mihail Kogălniceanu	Țigănași	Arondată	IS

Cod SIIR	Cod SIRUES	Denumire	Localitate	Localitate Superioară	Statut	Jud.
1361101587	130451900	Școala Gimnazială „George Coșbuc” 23 August	23 August	23 August	Cu personali- tate juridică	CT
1362104708		Școala Gimnazială „Nicolae Iorga” Moșneni	Moșneni	23 August	Arondată	CT
1361100197	130452021	Școala Gimnazială Nr. 2 „Poet Ovidiu” Ovidiu	Ovidiu	Orașul Ovidiu	Cu personali- tate juridică	CT
1361105252	130452019	Liceul Tehnologic „Ion Podaru” Ovidiu	Ovidiu	Orașul Ovidiu	Cu personali- tate juridică	CT
1362102769		Școala Primară Nr. 4 Poiana	Poiana	Oraș Ovidiu	Arondată	CT
1361100455	131104748	Liceul Tehnologic Topraisar	Topraisar	Topraisar	Cu personali- tate juridică	CT
1362102294		Școala Primară Nr. 3 Potârnichea	Potârnichea	Topraisar	Arondată	CT
1362102344		Școala Gimnazială Nr. 2 Movilița	Movilița	Topraisar	Arondată	CT
1361104943	130451821	Școala Gimnazială Nr. 1 Eforie Nord	Eforie Nord	Orașul Eforie	Cu personali- tate juridică	CT
1361105406	130451819	Liceul Teoretic „Carmen Sylva” Eforie	Eforie Sud	Orașul Eforie	Cu personali- tate juridică	CT
1361105098	130451936	Școala Gimnazială Nr. 1 Tuzla	Tuzla	Tuzla	Cu personali- tate juridică	CT
1362104355		Școala Gimnazială Nr. 2 Ciocârlia De Sus	Ciocârlia De Sus	Ciocârlia	Arondată	CT
1361102005	130452033	Școala Gimnazială Nr. 1 Lumina	Lumina	Lumina	Cu personali- tate juridică	CT
1361200593	134211803	Liceul Teoretic „Pontus Euxinus” Lumina	Lumina	Lumina	Cu personali- tate juridică	CT
1362104857		Școala Primară Nr. 3 Sibioara	Sibioara	Lumina	Arondată	CT
1362104866		Școala Gimnazială Nr. 2 Oituz	Oituz	Lumina	Arondată	CT
1361101994	130451974	Școala Gimnazială Nr. 1 Limanu	Limanu	Limanu	Cu personali- tate juridică	CT
1362102638		Școala Gimnazială Nr. 2, 2 Mai	2 Mai	Limanu	Arondată	CT
1361101854	130453233	Școala Gimnazială „Nichita Stănescu” Mereni	Mereni	Mereni	Cu personali- tate juridică	CT

BIBLIOGRAFIE:

Lucrări generale

ANDREESCU, Gabriel

2004 *RAXEN_CC National Focal Point Romania. Ombudspersons for National Minorities. Report on minority education in Romania*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/278-edu-romania-final_1.pdf, accesat la 22 octombrie 2019.

CHELARU-MURĂRUȘ, Oana

2017 *National minorities in Romania revisited. Educational policies and the protection of the linguistic (human) rights*. Editura Universității București, 2017.

DEMETER, Attila

2012 *Naționalism, multiculturalism, minorități naționale*. Editura Institutului pentru Studierea problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca.

JENKINS, Richard

2008 *Rethinking Ethnicity*. SAGE Publications, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore.

KARPAT, Kemal

2001 *The Politization of Islam. Reconstructing Identity, State, Faith and Community in the Late Ottoman State*, Oxford University Press, Oxford.

LANDAU, Jacob M.

1995 *Pan Turkism from Irredentism to Cooperation*. Indiana University Press, Bloomington.

PRISACARIU, Mihaela Roxana

2010 *Statutul juridic al minorităților naționale*. Editura C.H. Neck, București.

SMITH, Anthony D.

1991 *National Identity*. Penguin Books, Londra.

Lucrări speciale

EKREM, Mehmet Ali

1994 *Din istoria turcilor dobrogeni*. Kriterion, București.

FISCHER, Alan W.

1978 *The Crimean Tatars*. Hoover Institution Press, Stanford.

IBRAM, Nuredin

1998 *Comunitatea musulmană din România: repere de viață spirituală: viață religioasă și învățământ în limba maternă*. Ex Ponto, Constanța.

Studii și articole

ANDREWS, Frank M.

1984 Construct Validity and Error Components of Survey Measures: A Structural Modeling Approach. *Public Opinion Quarterly* 48(2), 409-442.

ARBORE, Alexandru P.

1938 La culture roumaine en Dobroudja. În: *La Dobroudja*. Imprimeria Națională, București, 601-697.

ERIKSEN, Thomas H.

- 1988 Communicating Cultural Difference and Identity. Ethnicity and Nationalism in Mauritius. *Occasional Papers in Social Anthropology*. University of Oslo.

KISS, Tamás – VERESS, Ilka

- 2018 Minorități din România – Recensământ 2011. Procese demografice, *Studii de atelier. Cercetarea Minorităților Naționale din România. Working Papers in Romanian Minority Studies*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, nr. 65.

IODACHI, Constantin

- 2002 Citizenship, Nation and State-Building: The Integration of Northern Dobrogea into Romania (1878-1913). *The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies*, 1607, Pittsburg.

ISMAIL, Nilghiu

- 2014 Romanian Tatar language communication in the multicultural space În: Kalmyk State University, Mongoloids and Altaic research Scientific Centre (coord.) *Proceedings of the International Conference „Actual Issues of the modern Mongolian and Altaic studies, dedicated to Professor Ph.D., V.I. Rassadin, to his 75 years anniversary and 55 years of scientific work”*. Elista State University Publishing House, Kalmyk Republic, Russian Federation, 41-53.

LEDER, Gyorgy

- 1996 Islam in Romania. *Central Asian Survey*, 15 (3-4), 349-368.

MARCU, L. P.

- 1967 The Tartar patriarchal community in the Dobrudja and its disintegration (First Half of the 20th Century). *Revue des Études Sud-Est Européennes (RESEE)*, V (3-4), 501-543.

- 1965 Some aspects of the laicization of moslem family in Dobrudja (end of the 19th century – first decades of the 20th century). *Revue des Études Sud-Est Européennes (RESEE)*, III (1-2), 191-229.

MACKEY, William F.

- 2005 Bilingualism and Multilingualism. În: Ulrich Ammon – Norbert Dittmar – Klaus J. Mattheier – Peter Trudgill (coord.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. De Gruyter, 2(2), 1483-1496.

MARTIN-JONES, Marilyn

- 1988 Language, Power and Linguistic Minorities: The Need for an Alternative Approach to Bilingualism, Language Maintenance and Shift. *The Sociological Review*, 36(1_suppl), 106-125.

MOHÁCSÉK, Magdolna

- 2009 Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale. *Studii de atelier. Cercetarea Minorităților Naționale din România. Working Papers in Romanian Minority Studies*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, nr. 16.

OBERLANDER TÂRNOVEANU, Ernest – VOLKER, Adam

- 2005 Tătarii din România. Schiță istorică – secolele XIII-XX. În: Andreescu, Gabriel (coord): *Tătarii din România - teme identitare. Tatars in Romania - Problems of Identity*. Editura Centrul pentru Drepturile Omului Apador-CH, București, 27-57.

OMER, Metin

- 2017 Tătarii din Dobrogea (România) de la 1878 până la al Doilea Război Mondial. În: Omer, Metin – Cupcea, Adriana (coord.), *Un destin la Marea Neagră*. Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2017, 16-100.

ÖZGÜR BAKLACIOĞLU, Nurcan

2015 Between neo-Ottomanist kin policy in the Balkans and Transnational Kin economics in the EU. *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 3, 47-72.

Memorii

BEKMAMBET, Ali Osman

2003 *Keşken Kunler. Zilele vieții mele*, (trad. Güner Acnola). Editura Infcon, Constanța.

GEMIL, Tasin

2019 *Pe drumurile istoriei*, Vol. 1. Presa Universitară Clujeană.

ÜLKÜSAL, Müstecep

2018 *O viață în slujba Crimeii*, traducere în limba română de Güner Akmolla (*manuscris*).

Beletristică

FAZIL, Necip Hacı

2002 *Crimeea-Kırım*. Ex Ponto, Constanța.

NYIAZI, Mehmet Niyazi

2007 *Olimsiz Şiirler* (Poeme Nemuritoare). NewLine, Constanța.

Presă

DUMITRESCU-FRASIN, I.

1920 Însemnări despre tătării din satul Pervelia, comuna Tătlăgeac. *Analele Dobrogei*, I, 154-177.

1929 După șapte ani (Tătării din Moșneni-Pervelia). *Analele Dobrogei*, X, 156-159.

Revista Musulmanilor Dobrogeni, I (4), 1928.

Karadeniz, 1991, an II, nr. 7/12.

Karadeniz, 1996, an V, nr. 36/1-2.

Karadeniz, 2005, an XVI, nr. 4/145.

Karadeniz, 2007, an XVIII, nr. 4/169.

Karadeniz, 2008, an XIX, nr. 7/183.

Karadeniz, 2012, nr. 228 (ediție specială), [uniuneatatara.ro/?dl_id=2], accesată în 25 noiembrie 2020.

Emisiunea *Tătării din România. Romanya'dan Tatarlar*, 10 aprilie 2021, nr. 143, <https://www.youtube.com/watch?v=UEo1Ebgu62w>, accesată în 11 aprilie 2021.

Limba tătară ar putea deveni disciplină școlară opțională în județul Constanța. *Cuget liber*, 30 aprilie 2021, <https://www.cugetliber.ro/stiri-cultura-educatie-limba-tatara-ar-putea-deveni-disciplina-scolara-optionala-in-judetul-constanta-427811>, accesat în 5 mai 2021.

Interviuri

Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013;

Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013;

Interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013;

Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013;

Interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013;

Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013;

Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

Interviu cu Gelil Eserghep, președinte al Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România, 16 septembrie 2013;
Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 18 septembrie 2013;
Interviu cu N. O., membru al comunității tătare, 23 septembrie 2013;
Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 16 septembrie 2013;
Interviu cu D. I., membră a comunității tătare, 16 septembrie 2013.
Interviu cu A. A., membru al comunității tătare, 1 aprilie 2014;
Interviu cu G. B., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014;
Interviu cu N.Y., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014;
Interviu cu Te. B., membru al comunității tătare, 28 iulie 2014.
Interviu cu G. B., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014;
Interviu cu N. Y., membru al comunității tătare, 3 aprilie 2014;
Interviu cu prof. univ. dr. Newzat Yusuf, redactor al revistei *Renkler* („Culorile”), 3 aprilie 2014.
Interviu cu V. O., membră a comunității turce, 20 mai 2014;
Interviu cu Vildan Bormambet, inspector de specialitate în cadrul Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, București, 20 mai 2014;
Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 26 mai 2014;
Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 25 iunie 2014;
Interviu cu prof. univ. dr. Tahsin Gemil, deputat în Parlamentul României din partea UDTTMR, 7 aprilie 2019.

Documente editate

Adresă a Inspectoratului Școlar Județean Constanța către Ministerul Educației Naționale. Direcția Generală Minorități și Relația cu Parlamentul, septembrie 2019.

Guvernul României, Departamentul pentru Relații Interetnice, Serviciul programe și relații cu societatea civilă și organisme internaționale, Chestionar cu privire la aplicarea *Convenției cadru pentru protecția minorităților naționale*, 30 august 2017.

Statutul Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România, 1990, *Arhiva Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale*; Statutul Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România în *Karadeniz*, 1995, an V, nr. 5-6 (34).

Documente inedite

Arhiva CNSAS, *Fond Informativ*, I 203541, Vol. 6.

Arhivele Naționale ale României (ANR), Fond Ministerul Cultelor – Direcția de Studii, dosar 72/1957.

Recensăminte

1940 Institutul Central de Statistică, *Anuarul Statistic al României 1939-1940*, M.O. Imprimeria Națională, București.

Institutul Național de Statistică: Recensământul populației și al locuințelor, <http://colectaredate.insse.ro/phc/aggregatedData.htm>, accesat în 25 octombrie 2020.

2002 *Recensământul populației și al locuințelor 18-27 martie 2002*. Vol. IV, *Structura etnică și confesională. Populația după etnie la recensămintele din perioada 1930-2002, pe județe*. Institutul Național de Statistică, <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>, accesat în 8 octombrie 2019.

2019 Minnesota Population Center. Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.2 [dataset]. MN: IPUMS, Minneapolis, <https://doi.org/10.18128/D020.V7.2>, accesat în 25 octombrie 2020.

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și sub coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

Scop și activități de bază

Studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studierea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;
Dinamica etno-demografică a minorităților din România;
Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;
Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;
Patrimoniul cultural instituțional al minorităților din România;
Patternuri ale segregării etnice;
Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;
Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare.

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;
Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;
Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);
Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;
The institutional cultural heritage of minorities in Romania;
Ethnic segregation patterns;
Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;
Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A NEMZETI KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZETRŐL

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézménypolitikai elemzések;
A romániai kisebbségek népességedemográfiai jellemzői;
Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);
Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;
A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;
Az etnikai szegregáció modelljei;
A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;
Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

■ Nr. 1

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007*

■ Nr. 4

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România*

■ Nr. 5

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multi-ethnic Community in Romania*

■ Nr. 7

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9

Rudolf Gräf: *Palatele țigănești. Arhitectură și cultură*

■ Nr. 10

Tódor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperele analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections. Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*

■ Nr. 12

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13

Yaron Matras: *Viitorul limbii romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16

Mohácsék Magdolna: *Analiza finanțărilor alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

■ Nr. 19

Iulia Hossu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz. Comunitatea „Digului”, Orăștie, județul Hunedoara*

■ Nr. 20

Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România. The political representation of national minorities in Romania*

■ Nr. 21

Peti Lehel: *Câteva elemente ale schimbării perspectivei religioase: secularizarea, transnaționalismul și adoptarea sectelor în satele de ceangăi din Moldova Transnational Ways of Life, Secularization and Sects. Interpreting Novel Religious Phenomena of the Moldavian Csángó Villages*

■ Nr. 22

Sergiu Constantin: *Tirolul de Sud – un model de autonomie și conviețuire?*

■ Nr. 23

Jakab Albert Zsolt: *Organizarea memoriei colective în Cluj-Napoca după 1989*
The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989

■ Nr. 24

Peti Lehel: *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca – în contextul interferențelor religioase și etnice*
The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences

■ Nr. 25

Könczei Csongor: *De la Kodoba la Codoba. Despre schimbarea identității etnice secundare într-o familie de muzicanți romi dintr-un sat din Câmpia Transilvaniei*
Hogyan lett a Kodobából Codoba?
„Másodlagos” identitásváltások egy mezőségi cigány-muzikus családnál

■ Nr. 26

Marius Lazăr: *Semantică socială și etnicitate. O tipologie a modurilor identitare discursive în România*

■ Nr. 27

Horváth István (coord.) – Veress Ilka – Vitos Katalin: *Közigazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megyeszintű intézményeiben*
Utilizarea limbii maghiare în administrația publică locală și în instituțiile deconcentrate din județul Harghita

■ Nr. 28

Sarău Gheorghe: *Bibliografie selectivă privind rromii (1990 - 2009)*

■ Nr. 29

Livia Popescu, Cristina Raț, Adina Rebeleanu: *„Nu se face discriminare!”...doar accesul este inegal. Dificultăți în utilizarea serviciilor de sănătate de către populația romă din România/ „No discrimination!” Just unequal access... Barriers in the use of health-care services among the Romanian Roma*

■ Nr. 30

Kiss Tamás – Veress Ilka: *Minorități din România: dinamici demografice și identitare*

■ Nr. 31

Sólyom Zsuzsa: *Ancheta sociologică – Coeziune socială și climat interetnic în România, octombrie – noiembrie 2008*

■ Nr. 32

Könczei Csongor: *Művészeti szakoktatás avagy műkedvelő hagyományörzés? Helyzetkép a romániai magyar iskolai néptáncoktatásról*

■ Nr. 33

Veress Ilka: *Strategiile de reproducere culturală ale minorității armenie din România*

■ Nr. 34

Kiss Dénes: *Sistemul instituțional al minorităților etnice din România*

■ Nr. 35

Gidó Attila – Sólyom Zsuzsa: *Kolozsvár, Nagykároly és Nagyvárad zsidó túlélői. A Zsidó Világkongresszus 1946-os észak-erdélyi felmérése*
The surviving Jewish inhabitants of Cluj, Carei and Oradea. The survey of the World Jewish Congress in 1946

■ Nr. 36

Marin Timeea Elena: *„We are Gypsies, not Roma”. Ethnic Identity Constructions and Ethnic Stereotypes – an example from a Gypsy Community in Central Romania*

■ Nr. 37

Kiss Dénes: *Romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009–2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése*

■ Nr. 38

Lazăr Andreea: *O cartografiere a concepțiilor „populare” despre apartenența națională în statele membre ale Uniunii Europene*

■ Nr. 39

Gidó Attila: *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*

■ Nr. 40

Horváth István: *Romania and Moldova, Migration mid-19th Century to Present, with Special Focus on Minorities Migration/Migrația din România și Republica Moldova de la mijlocul secolului XIX până în prezent, cu accent pe migrația minorităților*

■ Nr. 41

Plainer Zsuzsa: *WHAT TO GIVE IN RETURN? Suspicion in a Roma shantytown from Romania*

■ Nr. 42

Sorbán Angella: *Kisebbség – társadalomszerkezet – kétnyelvűség*

■ Nr. 43

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés*

■ Nr. 44

Plainer Zsuzsa: *Controlul presei locale orădene în primii ani ai sistemului cEAUȘIST. Descriere generală și aspecte minoritare*

■ Nr. 45

Remus Gabriel Anghel: *Migrația croaților din România. Între migrație etnică și migrație de muncă*

■ Nr. 46

Gheorghe Sarău: *Istoricul studiului limbii romani și al școlarizării rromilor în România (1990–2012)*

■ Nr. 47

Könczei Csongor – Sárkány Mihály – Vincze Enikő:
Etnicitate și economie

■ Nr. 48

Csősz László – Gidó Attila: *Excluși și exploatați. Munca obligatorie a evreilor din România și Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*

■ Nr. 49

Adriana Cupcea: *Construcția identitară la comunitățile turcă și tătară din Dobrogea*

■ Nr. 50

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politikai térben*

■ Nr. 51

Benedek József – Török Ibolya – Máthé Csongor:
Dimensiunea regională a societății, diversitatea etnoculturală și organizarea administrativ-teritorială în România

■ Nr. 52

Kiss Tamás: *Analysis on Existing Migratory Data Production Systems and Major Data Sources in Romania*

■ Nr. 53

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Maghiarii din Transilvania în spațiul politic maghiar și românesc*

■ Nr. 54

Bakk Miklós: *Regionalism asimetric și administrație publică*

■ Nr. 55

Plainer Zsuzsa: *Audit Culture and the Making of a "Gypsy School". Financing Policies, Curricula, Testing and Educational Inequalities in a Romanian Town*

■ Nr. 56

Peti Lehel: *Schimbări în agricultura rurală într-o localitate din Transilvania/The changes of rural farming in a Transylvanian settlement*

■ Nr. 57

Peti Lehel: *Strategii de subzistență într-o localitate de lângă Târnava Mică/Subsistence strategies in a settlement situated along the Kis-Küküllő (Târnava Mică) River*

■ Nr. 58

Adriana Cupcea: *Turc, tătar sau turco-tătar. Probleme ale identității la turcii și tătarii din Dobrogea, în perioada postcomunistă/Turk, Tatar, Or Turko-Tatar. Challenges to the Identities of Dobruja Turks and Tatars in Post-communism*

■ Nr. 59

Győri Tamás: *Románul (a)vagy magyarul gondolkodni? Gondolkodási struktúrák elemzése a székely zászló-vitáról közölt publicisztikák alapján*

■ Nr. 60

Plainer Zsuzsa: *When Someone Came and Started to Sing, the Others Sang Too, Accompanying Him on the Violin' – Living and Working Conditions in the Onetime Roma Colony in Oradea and Its Liquidation in the 1970s*

■ Nr. 61

Gheorghe Sarău: *Lucrări publicate și activități întreprinse de Gheorghe Sarău în perioada 1980–2015*

■ Nr. 62

Kádár Edit: *A magyar nyelv tantárgy tartalma és oktatása a romániai oktatásszabályozási keretben*

■ Nr. 63

Adriana Cupcea: *Asserting ethnicity: the Tatars from Dobruja (Romania)*

■ Nr. 64

Gheorghe Sarău: *BIBLIOGRAFIE RROMĂ (Reviste și ziare)*

■ Nr. 65

Kiss Tamás - Veress Ilka: *Minorități din România. Recensământ 2011 - procese demografice*

■ Nr. 66

Iulia-Elena Hossu (ed.): *Rapoarte de cercetare*

■ Nr. 67

Plainer Zsuzsa: *Scientific Accounts on the Memory of Communism for Minority Hungarians in Romania*

■ Nr. 68

Horváth István - Csata Zsombor - Székely István Gergő: *Utilizarea limbii materne la nivelul unităților administrative locale. Estimare costuri*